^ Filip De Pillecyn in profiel, 1941.
[Collectie Stad Antwerpen, Letterenhuis]

BIJDRAGE

CHRIS CEUSTERMANS

ARCHITECT VAN EEN NIEUWE CULTURELE ORDE
FILIP DE PILLECYN TIJDENS DE BEZETTING VAN 1940-1944

PROLOOG: GEWAARDEERD SCHRIJVER & ONTGOOCHELD FLAMINGANT

Filip De Pillecyn (Hamme, 1891) geniet aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog in katholieke én vrijzinnige kringen een stevige reputatie als auteur van fijngevoelig proza zoals *Monsieur Hawarden* (1935). De voormalige Frontactivist en voorzitter van het door Rodenbachs romantiek gespeende Algemeen Vlaams Katholiek Studentenverbond (AKVS) is bovendien een invloedrijk politiek columnist. Begin jaren twintig mocht hij zijn pen in stelling brengen bij de jonge *De Standaard* van zijn vroegere mentor Frans van Cauwelaert. In 1922 botsten De Pilllecyns aan de IJzer verder gegroeide idealen van zelfbestuur en antimilitarisme met de meer pragmatische Van Cauwelaert. Na zijn vertrek bij *De Standaard* haalde de auteur in zijn satirisch blad *Pallieter* uit naar het Belgisch establishment dat voor hem stond voor 'munitiekapitalisme', kolonialisme en parlementaire onmacht. Dat alles leek hem een aanfluiting van dat waarvoor enkele van zijn boezemvrienden aan de IJzer hun leven hadden geofferd. Dezelfde toonaard sloeg hij aan als columnist en redenaar voor de Vlaamse Oud-Strijders (VOS) en op IJzerbedevaarten. Zijn frustratie met de 'partijkliekjes' groeide wanneer hij in Vlaanderen – naar zijn mening wegens zijn flamingante opinies – geen betrekking als leraar vond en het pluralistische *Pallieter* in 1928 de boeken moest sluiten. Hij werd door het departement van socialist Camille Huysmans gestuurd naar een atheneum in de sinds 1925 definitief aangehechte kantons Eupen-Malmédy. Daar toonde hij zich gevoelig voor de frustraties van Duitstaligen met *Sehnsucht* naar hun oude *Heimat*. Vanaf 1933 kon hij in Mechelen lesgeven en stortte hij zich daar met Frontkameraden als Hendrik Borginon op een rechtse, Vlaamse Concentratie via onder meer de Katholieke Vlaamse Landsbond en het tijdschrift *Nieuw Vlaanderen*. Tegen Van Cauwelaert in, duwde hij met Borginon de Katholieke Vlaamse Landsbond in januari 1937 in de richting van 'een bestendig organisme van concentratie'. Nadat die concentratiebeweging grotendeels mislukte, werd De Pillecyn een *fellow traveller* van het Vlaams Nationaal Verbond (VNV); zonder partijlid te zijn want met partijpolitiek

liep hij niet hoog op. Na de gefaalde politieke concentratie zette hij in op culturele actie die voor hem zowel 'volksverbonden' als artistiek vernieuwend kon zijn, in de traditie van de katholieke Pelgrim-beweging van figuren als Felix Timmermans en Gerard Walschap. Hij was vanaf 1938 een stuwende kracht achter de Mechelse 'nationale' Cultuurdagen en in 1939 actief in het Vlaams-Duitse (dan nog voornamelijk culturele) netwerk van de DeVlag waarmee hij dat jaar naar Duitsland reisde. Via de DeVlag ontmoette hij Duitse kenners van de Vlaamse cultuur zoals Franz Petri. Ontgoocheling over de toepassing van Van Cauwelaerts moeizaam doorgeduwde taalwetten, de heftige confrontaties tussen Franstaligen en Nederlandstaligen zoals over amnestie en de angst voor het 'goddeloze' bolsjewisme deden hem verder radicaliseren. Evenzeer had hij een afkeer van het kapitalisme waarvan hij vreesde dat het de vrije volksgemeenschap waarnaar hij hunkerde ondermijnde. Zijn verlangen naar een nieuwe, minder individualistische orde was al sterk voelbaar in de roman *De Soldaat Johan* (1939). Wanneer het Duitse leger België binnenvalt, lijkt hij klaar voor nieuwe tijden.

EEN NIEUW BEGIN?

Terwijl het land in een staat van mobilisatie verkeert, gaan op 25 maart 1940 te Mechelen de tweede Nationale Cultuurdagen van start. Het evenement is georganiseerd door de radicaal Vlaamse cultuurclub Tijl waarvan De Pillecyn sinds zijn verhuis naar Mechelen in 1933 een drijvende kracht is.[1] Het is dan ook De Pillecyn die de hoofdspreker verwelkomt: Cyriel Verschaeve: *"De vader die moed en vertrouwen aan honderden Vlaamse soldaten heeft ingesproken en die voor hen de gloriezon over Vlaanderen heeft doen opgaan"*.[2] Wanneer Verschaeve het podium betreedt, verschijnt op de achtergrond een portret van Rubens.[3] Verschaeve bezingt de eeuwige kracht van Rubens' doeken zoals het '*Laatste Oordeel*' waarop een 'mensenlawine' in de vlammen gedreven wordt.[4] '*Dantes Inferno*' oreert de priester. Tien jaar voordien was De Pillecyn de antimilitaristische (en antifascistische) spreekbuis van het Verbond der Vlaamse oud-Strijders (VOS) op de IJzerbedevaart. Dat plaatste hem lijnrecht tegenover Verschaeve. De soldateske pastoor hekelde dat *"ziekelijk pacifisme"* en vertikte het jarenlang om de hoogdag van de Vlaamse IJzerdoden bij te wonen.[5] De woelige tijden hebben De Pillecyn en Verschaeve dichter bij elkaar gebracht.

1 H. De Lannoy, *Filip De Pillecyn en Mechelen (1933-1944). Boegbeeld in de 'stad der Nationale Kultuurdagen in Vlaanderen*, in: *Filip De Pillecyn Studies XVI*, 2020, pp. 22-26.

2 *Gazet Van Mechelen*, 26 maart 1940.

3 *Volk en Staat*, 26 maart 1940.

4 *Gazet Van Antwerpen*, 27 maart 1940.

5 G. Provoost, *De Vossen – 60 jaar verbond van Vlaamse Oud-strijders (1919-1979)*, Brussel, 1979, pp. 78-74. Zie ook: M. Schoups & A. Vrints, *De overlevenden – de Belgische oud-strijders tijdens het interbellum*, Antwerpen, 2018, p. 192.

Enkele weken later knettert afweergeschut de Mechelaars wakker. Duitse vliegtuigen grommen boven de binnenstad. De Pillecyns werkplaats, het Mechelse Atheneum, blijft gesloten. Rijen burgers belegeren postkantoren of banken om er zoveel mogelijk contante middelen af te halen.[6] Later op de dag zetten brandbommen het burgerlijk godshuis op de Bruul in lichterlaaie. Het schrikbeeld waarvoor de schrijver en journalist jarenlang heeft gewaarschuwd, wordt realiteit: een nieuw bloedbad. Vlaamse soldaten staan weer tegenover hun 'Germaanse stambroeders'. Ditmaal is hijzelf te oud om als soldaat te worden opgeroepen. Vele Mechelaars vluchten langs zijn villa aan de Brusselsesteenweg naar de Franse grens. "*Dagen aan één stuk waren vluchtelingen over de steenweg getrokken; een zielig gezicht, boerenmensen met wagens en vee, de brave, onverschillige koeien, de mensen met gelaten gezicht. Intussen was de uittocht van de stad begonnen. Een ongewoon vertoon van burgerdeugd; van dokters die hun zieken in de steek lieten en al hun vertrouwen stelden in de snelheid van hun wagen.*"[7] Hijzelf houdt zich gedeisd in Mechelen. Terwijl de Duitsers voor de stadspoorten staan, beschouwt de Belgische staat De Pillecyns medestanders als potentiële vijanden. Vanaf 12 mei begint de Belgische overheid enkele duizenden mensen te deporteren naar kampen in Frankrijk, onder wie communisten en honderden voor Hitler gevluchte joden zoals de schilder Felix Nussbaum. Ook Vlaams-nationalisten worden afgevoerd.[8] In Mechelen moet de Duitsgezinde VNV'er Ward Hermans met de 'spooktreinen' naar de Belgisch-Franse kampen. De gedeporteerde Verdinaso-leider Joris Van Severen wordt enkele dagen later door Franse soldaten doodgeschoten.

Zoals in 1914 overrompelen de Duitsers het Belgische leger. Op 17 mei geeft burgemeester Dessain de stad Mechelen over.[9] Op 28 mei capituleert het Belgische leger op aansturing van Leopold III. Tot frustratie van zijn ministers is de eigenzinnige vorst niet met de regering naar het buitenland gevlucht. De Pillecyn blijft niet lang een toeschouwer. Bladen zoals *Volk en Staat* en het tijdschrift van de Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap (DeVlag), mochten sinds de Duitse inval niet meer verschijnen. VNV-leider Staf De Clercq brengt De Pillecyn samen met VNV-mensen en Duitse persspecialisten voor een doorstart van *Volk en Staat*.[10] Om te pleiten voor het tijdschrift van DeVlag, waarmee hij de vorige zomer enkele Duitse steden en fabrieken bezocht, gaat De Pillecyn zelfs met DeVlag-leider Jef Van de Wiele bij gouverneur-generaal Von Falkenhausen op audiëntie.[11] Hij lijkt niet te aarzelen om een leidende rol te spelen in de tijden waarin de meesten – inclusief de koning – meenden dat Duitsland de

6 G. Clerbout & A. Rydant, *Mechelen 1940-1945 – biografie van een stad in oorlog*, Kapellen, 2024, p. 37.

7 F. De Pillecyn, *Face au Mur*, Leuven, 1979, pp. 56-57.

8 L. Vandeweyer, *Spooktreinen*, in: digitale *Encyclopedie van de Vlaamse beweging (https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/spooktreinen)*. Zie ook: Br. De Wever, *Greep naar Macht*, Tielt, 1994, p. 347.

9 G. Clerbout & A. Rydant, *Mechelen 1940-1945 […]*, p. 57.

10 Br. De Wever, *Greep naar de Macht […]*, pp. 353-354.

11 E. Claes, *Uit de dagboeken*, Leuven, 1981, p. 125. Zie ook: R. Vanlandschoot, *Honderd jaar Filip De Pillecyn*, Gent, 1992, p. 198.

strijd voor de toekomst definitief heeft gewonnen. De chaotische deportatie in mei van een aantal van zijn strijdmakkers door de Belgische staat zal hem niet milder gestemd hebben. De Pillecyns diepe frustratie weerklinkt tijdens één van de eerste volksvergaderingen die het VNV van de bezetter mag organiseren: de 11 juli-viering in de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. Topfiguren uit collaborerende kringen zitten in de zaal zoals 'leider' De Clercq, taalactivist Grammens en zijn vroegere Frontkameraad Borginon.[12] Rolf Wilkening van de SS-gezinde Propaganda-Abteilung en Franz Petri en Werner Reese, cultuurexperten van het Duitse Militaire Bestuur, luisteren toe. Deze Duitsers van al snel rivaliserende bezettingsinstanties kennen De Pillecyn van vooroorlogse DeVlag-activiteiten. De Pillecyn laat op de Vlaamse feestdag geen spaander heel van de oude Belgische orde: *"We vergeten niet dat in dat land van kommer en ellende, nooit een gebaar van begrijpen werd gesteld. Wij vergeten nooit de taalwettenmiserie; wij vergeten nooit dat alles gelapt en gelijmd was. Nooit werd Vlaanderen erkend als een levend geheel, dat recht had op een menswaardige behandeling. Daarom: hen die ons amnestie hebben geweigerd, zullen wij nooit amnestie verlenen! Vergeven dat kunnen wij. Maar vergeten nooit! (...) wij vergeten ook nooit de specialisten van het hazenpad en van de financiële schandalen. (....) Thans verkiezen wij duizendmaal liever te moeten ondergaan, dan nog te moeten leven zoals wij geleefd hebben! (...) Thans gaan wij naar een nieuw leven, de twisten over theorieën hebben afgedaan (...)"*.[13]

Voor De Pillecyn lijkt het duidelijk. Het moment is aangebroken om de beloften aan de aan het IJzerfront gesneuvelde strijdmakkers in te lossen. Hij laat horen dat hij zich ter beschikking stelt van de nieuwe tijden. Hij stelt echter voorwaarden die voor sommige Duitsers als valse noten moeten geklonken hebben: "Thans zijn en blijven wij, Nederlanders, een voorpost der Germaanse cultuur aan de Noordzee!"[14] VNV-leider Staf De Clercq had meteen na de Duitse overwinning (tevergeefs) bij de bezetter naar een garantie voor een autonoom Vlaanderen gehengeld, al dan niet in een sterk verband met Nederland.[15] Almaar meer zal blijken dat de Duitsers (en ook hun Vlaamse SS-bondgenoten) andere intenties hebben. Maar in die wittebroodsweken van de in opbouw zijnde nieuwe orde worden Dietse hunkeringen zoals die van De Pillecyn met een (soldaten)mantel der liefde bedekt. De bezetter probeert aanvankelijk de Vlaams-nationalisten tegemoet te komen. Eisen waarvoor De Pillecyn en zijn kameraden al jaren vechten, worden op korte termijn door de Duitsers doorgedrukt: een volledig eerherstel van alle activisten uit de vorige oorlog, sluiting van de vermaledijde 'franskiljonse' École des Hautes Études in Gent. En als bij toverslag kan het nationale

12 Hun voormalig Frontleider, 'ruwaard' Adiel Debeuckelaere, is uit het VNV en uit het IJzerbedevaartcomité gezet, omdat hij tijdens de Duitse inval met de andere politici naar Limoges was gevlucht.

13 *Volk en Staat*, 14 juli 1940.

14 *Volk en Staat*, 14 juli 1940.

15 L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging - deel 3: Geschiedenis van het Davidsfonds, in en rond Wereldoorlog II*, Leuven, 1989, p. 151.

persagentschap Belga plots een Nederlandstalige berichtgeving aanbieden.[16] Zelfs de rechts-katholieke Vlaamse concentratiebeweging rond het tijdschrift *Nieuw Vlaanderen* waarvan De Pillecyn een van de apostelen was, lijkt in een bezettingskleedje te herrijzen. De Pillecyns naam prijkt samen met onder meer schrijversvrienden (en *Nieuw Vlaanderen*-medewerkers) Ernest Claes en Jozef Simons op de lijst van ondersteuners van een nieuwe Vlaamse volksbeweging die het VNV op 11 augustus 1940 in *Volk en Staat* publiceert. De verruimingsoperatie moet niet-partijgebonden Vlaamsgezinden in het VNV-kamp lokken. De Pillecyn schaft zich, ondanks zijn diepgewortelde afkeer van partijpolitiek, een lidkaart aan van de partij waarvan hij sinds enkele jaren een *fellow traveller* is.[17]

MET DE BEZETTER AAN DE TEKENTAFEL

In die weken vergadert De Pillecyn, aldus Duitse geheime verslagen, achter de schermen met Van de Wiele en Petri en Reese van het Duitse militaire bestuur over een herordening van het Vlaamse cultuurlandschap.[18] Met hen *"worden de krachtlijnen van de organisatorische opbouw van het Vlaamse kunstenaarschap en cultuurgemeenschap al sinds maanden besproken en ontwikkeld om nadien in plaatselijke kaders uitgetest te worden"*, zo geeft het verslag van de Duitse cultuursoldaten aan.[19] Zoals hij zich in de Eerste Wereldoorlog in de Frontbeweging stortte, stort De Pillecyn zich in de culturele collaboratie. Het Militaire Bestuur wenst voor Vlaanderen niet meteen dezelfde drastische aanpak van de door de nazi's geleide Duitse *Reichskulturkammer*. In overleg met de Vlaamse cultuursector mag het allemaal iets zachter en trager. Een ding moet nochtans duidelijk blijven, aldus het verslag van Petri en Reese. De Pillecyn en Van de Wiele mogen mee een nieuwe structuur uittekenen voor het Vlaamse culturele landschap, zolang de joden maar uitgestoten worden.[20] Met zijn achterdocht voor kosmopolitische joden die in het verleden al in sommige artikelen uit zijn *Pallieter*-tijd weerklonk, zal die 'randvoorwaarde' voor De Pillecyn niet onoverkomelijk lijken. En heeft hij niet recent in *Volk en Staat* weinig positief geschreven over *"senators die het*

16 L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging - deel 3 [...]*, p. 155.

17 Op 2 juli 1939 had hij in *Volk en Staat* nog de partijloosheid van mensen geprezen als de toen overleden tekenaar Joz: "*Een partij was trouwens Joz niet waard. Hij is een voorbeeld geweest voor al wie in Vlaanderen met kunst zijn brood moet verdienen*".

18 Verslagen van de Propaganda-Abteilung Belgien, 1940-1941, AA 570. *Zweiter Bericht über Tätigkeit und Arbeitsziele Der Militärverwaltung in Belgien auf dem Gebiet der Kultur*, 15 november 1940, p. 11. Dat verslag is gemaakt door Petri en Reese. Een kopie bevindt zich in: ADVN, AC460 - Fonds Cyriel Verschaeve: Stukken van de Nederlandse Cultuurraad 1940-1941, inv. nr. 1128 + 1129.

19 Verslagen van de Propaganda-Abteilung Belgien, 1940-1941, AA 570. *Zweiter Bericht über Tätigkeit und Arbeitsziele Der Militärverwaltung in Belgien auf dem Gebiet der Kultur*, 15 november 1940, p. 11.

20 Verslagen van de Propaganda-Abteilung Belgien, 1940-1941, AA 570. *Zweiter Bericht über Tätigkeit und Arbeitsziele Der Militärverwaltung in Belgien auf dem Gebiet der Kultur*, 15 november 1940, p. 11. "*Dass hierbei Juden aus dem Künstlerverband ausgeschlossen blieben, war von vornherein selbstverständlich; ebenso dass Freimaurer aus jeder leitenden Stellung ferngehalten wurden.*"

^ Plechtigheid bij de aanstelling van Cyriel Verschaeve als voorzitter van de Cultuurraad. Brussel, 7 november 1940. 1. *Militärverwaltungschef* Reeder, 2. Cyriel Verschaeve en 3. Filip De Pillecyn. [ADVN, VFAL 182]

merkteken der kinderen Israëls hebben meegekregen"?[21] In Vlaanderen was het aantal kunstenaars en schrijvers van joodse afkomst bovendien gering. De bittere ironie van de geschiedenis is dat die weinige Vlaamse-joodse kunstenaars vaak sympathisanten waren van de Vlaamse beweging, zoals Nico Gunzburg, jurist en schrijver van de lofzang op een Vlaamse universiteit in Gent.

De sleutelrol in de cultuurpolitiek die de Duitsers voor De Pillecyn, Verschaeve en Van De Wiele weggelegd zien, wordt op 7 november 1940 geconsacreerd. Zij worden lid van de vernieuwde Vlaamse Cultuurraad.[22] Die wordt ingewijd door *Militärverwaltungschef* Reeder, de baas van Petri en Reese. De raad krijgt een statig hoekpand in de Lambermontstraat bij het Warandepark toegewezen, dat na de oorlog de ambtswoning

21 F. De Pillecyn, In memoriam Joz, in: *Volk en Staat*, 2 juli 1939.

22 Die adviserende 'Nederlandsche Kultuurraad' was al opgericht bij Koninklijk Besluit van 7 februari 1938 en was – tot frustratie van De Pillecyn – vooral beperkt tot het adviseren van de onderwijspolitiek. De Nederlandsche Cultuurraad die via de Duitsers op 10 oktober 1940 werd opgericht, heeft nog steeds weinig of geen beslissingsmacht, maar moet zich ook richten op de culturele relaties tussen Vlaanderen en Duitsland.

van de Belgische eerste minister zal worden. Naast de 'herordening' van het cultuurveld, wordt de raad opgedragen om de culturele uitwissing met Duitsland te stimuleren. Voor secretaris Van De Wiele en voorzitter Verschaeve is dat gesneden brood. Die laatste is tijdens zijn inauguratierede z'n bombastische zelf: *"Er komt een nieuwe Hanse waarin Vlaanderen en Duitsland evenveel geestesrijkdom aan elkander geven, als welvaart en macht in de oude Hanse!"*[23] De in Duitsland met de Rembrandt-prijs bekroonde en gepaaide Verschaeve wordt door de bezetter gezien als iemand die openstaat voor een groot-Duits ideaal, net als mede-cultuurraadslid Robert Van Roosbroeck.[24] Die historicus en DeVlag-lid is bevriend met Duitse cultuursoldaten zoals Petri. Hij wordt, zoals Van de Wiele, spoedig medestander van de groot-Duitsgezinde en 'heidense' SS. De sluwe bezetter zet met die groot-Duitsgezinde leden in de Cultuurraad meteen een pad in de Vlaamse korf en doorkruist de Vlaamse autonomie-dromen van het VNV en De Pillecyn. Deze zou, zoals zo vaak, tussen twee vuren terechtkomen. Zijn partij doet die dagen nochtans zijn uiterste best om Hitler te paaien in de hoop garanties voor een autonoom Vlaanderen te krijgen. Op 10 november 1940 bevestigt leider Staf De Clercq publiekelijk wat een deel van zijn medestanders al lang denkt: *"België was trouwens onze vijand. Duitsland is onze vijand niet. Wij hebben vertrouwen in de Führer."*[25] In zijn geflirt met de nazi's gaat De Clercq nog een stap verder dan De Pillecyn. Om te bewijzen hoe verknocht het VNV is aan de bezetter bestempelt hij nu ook de strijd tegen de joden als een prioriteit voor het VNV. (Een mogelijk deportatie van sommige Walen richting Frankrijk met het oog op Vlaamse levensruimte lijkt hem ook wel wat.)[26] De Clercq tekent zo een blanco cheque met de joden als 'wisselgeld'. De nazi's schepen die ideologische hofmakerij koeltjes af met de boodschap dat de Führer te gepaste tijde over het lot van Vlaanderen zal beslissen.

De houding van de bezetter ten aanzien van de Cultuurraad is doordrenkt van dubbelzinnigheid. Net zoals de vermaledijde Belgische staat voordien, geeft de bezetter de Cultuurraad slechts een bescheiden budget en amper beslissingsmacht. Tijdens één van de eerste raadsbijeenkomsten vraagt die meer faciliteiten en personeel.[27] Daarvan komt weinig in huis. De bezetter schenkt via de Propaganda-Abteilung intussen DeVlag alle middelen om een indrukwekkende culturele werking uit de grond te stampen in vele steden en gemeenten.[28] De Cultuurraad mag vooral pallaveren over uitwisselingen en tentoonstellingen met Duitse kunstenaars en wetenschappers. Wegens personeelsgebrek wordt de uitwerking ervan vaak aan DeVlag overgelaten – wiens leider

23 ADVN, AC460 - Fonds Cyriel Verschaeve: Stukken van de Nederlandse Cultuurraad 1940-1941, inv. nr. 1128 + 1129. De speech van Verschaeve is gepubliceerd in: *DeVlag*, nr. 5, december 1940.

24 Br. De Wever, *Greep naar de Macht [...]*, p. 380. (Zie ook: R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve – biografie*, Tielt, 1998, p. 351.)

25 Br. De Wever, *Greep naar de Macht [...]*, p. 378.

26 Br. De Wever, *Greep naar de Macht [...]*, p. 378.

27 ADVN, AC460 - Fonds Cyriel Verschaeve: Stukken van de Nederlandse Cultuurraad 1940-1941, inv. nr. 1128 + 1129.

28 L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging - deel 3 [...]*, p. 191.

Van De Wiele bovendien gesalarieerd is als secretaris door de Cultuurraad.[29] De raad beperkt zich vooral tot adviezen zoals dat over de muziekkapel van Koningin Elisabeth. Die wil men liever opgedoekt zien wegens antinationaal, on-Germaans en 'het programma van on-Arische elementen'.[30] Zelfs de aan grote woorden en symbolen verslingerde Verschaeve overweegt wegens de beperkte slagkracht van de raad zijn aftreden als voorzitter.[31]

Ondanks het gebrek aan formele macht en middelen, stort De Pillecyn zich op de culturele herordening. Met zijn Mechelse kameraden van de Nationale Cultuurdagen zoals VNV'er Albert De Poortere heeft hij reeds in augustus 1940 de koepelorganisatie Volk en Kunst opgericht die alle grote cultuurorganisaties moet overspannen en 'rationaliseren', of zo hopen ze althans. Al op de dag van zijn installatie als lid van de Cultuurraad zet De Pillecyn secretaris-generaal Edward Amter onder druk om het Davidsfonds te laten toetreden tot zijn nieuwe koepel.[32] Hij verzekert Amter dat die door de Cultuurraad (en de bezetter) als eenheidskoepel zal aanvaard worden – iets wat niet veel later inderdaad zal geschieden. In de herinneringen van Amter spiegelde De Pillecyn hem voor dat overheidsmanna daarna over de aangesloten verenigingen zou neerdalen. Maar indien men zijn spel niet meespeelde, zou men 'weggevaagd' worden.[33] De machtige katholieke cultuurorganisatie en haar voorzitter aarzelen. In de ogen van Amter zijn de nieuwe sterke mannen zoals De Pillecyn en De Poortere gevaarlijke parvenu's. Via een medewerker van Volk en Kunst vangt Amter niet veel later op dat De Pillecyn beweerde dat hij het Davidsfonds door de Duitsers zou laten afschaffen indien de cultuurkolos niet zou toetreden. Wanneer de beduusde man vraagt waarom hij het spel zo dictatoriaal speelt, zou De Pillecyn geantwoord hebben: *"ieder zijn beurt"*. Voor Amter wordt De Pillecyn een 'boze geest' die hem de arm wil omwringen van het Davidsfonds om in de nieuwe (culturele) orde te stappen. Uiteindelijk gebeurt dit niet, ondanks de toenemende druk van de bezetter, onder meer door de kordate houding van Davidsfonds-voorzitter Arthur Janssen.[34]

De Pillecyn werpt zich ook op een herordening van de literaire wereld. De Vlaamse Vereniging voor Letterkundigen (VVL) onder leiding van voorzitter Maurice Roelants organiseert zich in 1940 vrij snel tot een Landkamer van Letterkundigen. Daarin zetelen, naast vrijzinnigen, ook De Pillecyn, Verschaeve en Wies Moens. De werking van

29 Verslag van Cultuurraad van 12 juni 1941 zoals samengevat door het Krijgsauditoraat op 13 juni 1945 in: L. Buyle, *Filip De Pillecyn-kalender*, Hamme, 2011, pp. 290-291.

30 Verslag van Cultuurraad van 12 juni 1941 […], pp. 290-291.

31 R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve […]*, pp. 359-360.

32 Edward Amter was de radicale vleugel van de Vlaamse beweging niet ongenegen. Zo was hij jarenlang penningmeester van het 'Studiefonds voor de kinderen van getroffen Vlamingen', een voortzetting van het Kinderen-Bormsfonds dat kinderen van activisten financieel ondersteunde. Zie: L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging - deel 3 […]*, p. 95.

33 L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging - deel 3 […]*, pp. 173-174.

34 Zie ook: N. Van Campenhout & L. Wils, *Amter, Edward*, in: digitale *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2024 (https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/amter-edward).

die Landkamer en de plaatselijke gouwen valt daarna grotendeels stil, wat volgens het naoorlogs verslag van het VVL-bestuur een strategie van de tegenstanders van de nieuwe orde blijkt te zijn geweest: *"De werking lieten wij overal als een kaars uitgaan"*.[35] De Pillecyn doet nochtans veel moeite om het schrijversleven in de plooien van de nieuwe orde te leggen. Vanaf de zomer van 1940 vergadert hij over een literair 'eenheidstijdschrift' met de hulp van uitgever Pelckmans, Walschap en de onvermijdelijke Van de Wiele.[36] Walschap is dan wegens zijn groeiende vrijzinnigheid zijn betrekking kwijt bij het katholieke *Dietsche Warande en Belfort*. Hij zit al maandenlang thuis zonder salaris en met de zorg over zijn vijf kinderen. De pijnlijke situatie van zijn literaire kameraad moet voor De Pillecyn herkenbaar zijn geweest. Ook hijzelf heeft, onder meer bij het moeizame bedelen bij gevestigde partijpolitici naar een leraarspositie, ondervonden hoe zwaar het leven tijdens de 'oude orde' kon zijn voor iemand die niet in een traditionele partijzuil past of geen lid is van informele netwerken zoals de Mijolclub van de liberale Herman Teirlinck.[37] Het plan om een blad te lanceren dat de oude scheidingsmuren overstijgt, bekoort de tussen de katholieke en vrijzinnige zuil gevallen Walschap. *"Er is kans een concentratietijdschrift te maken, dat toch een droom van ons allen is (…)"*, zo laat hij in september 1940 aan VVL-voorzitter Roelants weten.[38] *De Stroom* zo luidt de werktitel. Na maandenlang overleg, valt het project echter in het water. Walschap wil met De Pillecyn het nieuwe tijdschrift aanvoeren, maar alleen indien Van de Wiele buiten de kernredactie blijft. De Pillecyn wil of kan Van de Wiele niet lossen. Hij beseft maar al te goed hoeveel vertrouwen de machtige Propaganda-Abteilung heeft in de in Duitse netwerken ingeburgerde pletwals van DeVlag – een bezetter die bovendien nauwlettend de voorbereidingen van het door hem gewenste eenheidstijdschrift volgt.[39] Walschap wordt, naar eigen zeggen, tijdens een ultieme vergadering woest op Jef die hij de *"grote jan van de volksverbondenheid"* noemt. *"Ik heb hem dan gevraagd wie hij was, wat hij geschreven had. Hij werd een beetje bleek rond de neus."*[40] Uiteindelijk zou Walschap de oprichtingspapieren naar Van de Wieles hoofd hebben gegooid. Exit *De Stroom*. De Pillecyn en Van De Wiele blijken echter volhardend. *De Stroom* zet zich halfweg 1942 door als het eenheidstijdschrift *Westland*.

35 E. Willekens, *Schrijvenderwijs Vijfenzeventig jaar Vereniging van Vlaamse Letterkundigen – een documentatie*, Antwerpen, 1982, p. 228.

36 R. Vanlandschoot, Van Soldaat Johan tot Herman den SS-soldaat, in: *WT*, jg. 66, 2007, nr. 4, pp. 332-333.

37 De Mijolclub verenigde onder de informele leiding van Herman Teirlinck vooraanstaande liberale, socialistische en katholieke auteurs. De Pillecyn was geen lid van dit gezelschap in tegenstelling tot Gerard Walschap. Zie ook: M. Van der Aa, *Mijolclub*, in: digitale *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2024 (https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/mijolclub).

38 G. Walschap, *Brieven* 1921-1950, Amsterdam, 1998, p. 603.

39 R. Vanlandschoot, *De lange weg naar Westland – peilen naar de betekenis van Filip De Pillecyns korte redacteurschap* 1942, in: *Filip De Pillecyn Studies III*, 2007.

40 Brief van Gerard Walschap aan Ernest Claes, 26 december 1940 in: G. Walschap, *Brieven* 1921-1950 *[…]*, p. 617.

Eind 1940 halen De Pillecyn en Van de Wiele de banden met de SS-gezinde Duitse propagandadienst aan. In Berlijn bezoeken ze een hoofdkwartier van het naziregime – wellicht Goebbels' ministerie van propaganda.[41] Filip is getroffen door hoe de Duitse hogere en lagere ambtenaren tafels in de eetzaal met elkaar delen, iets wat hij zich niet kan voorstellen in de Brusselse ministeries. Bovendien zijn de schotels in de kantine van het ministerie betaalbaar voor iedereen. *"Zestig pfenning voor het hele diner. Jef zegt: Wij komen hier nog."*[42] Niet veel later arriveert ook een DeVlag-delegatie van Vlaamse kunstenaars in Berlijn, onder wie zijn schildervriend Prosper De Troyer en dichter Ferdinand Vercnocke. Op 11 december wordt het gezelschap door SS-minister Goebbels ontvangen. Het verwondert De Pillecyn dat diens stem zo helder klinkt als op de radio – *"met zeer zuivere omlijning van elk woord"*. Goebbels legt uit dat de staat geen andere kunstenaars erkent dan volkse. Voor deze laatsten heeft hij, naar eigen zeggen dan ook een grote liefde. Bestellingen van hogerhand laten hen toe de volheid van hun kunnen te bereiken. *"(…) Overigens is de kunstenaar volkomen vrij zich in te schakelen of niet; doch hij die de natuurgewijde ordening links laat liggen, moet dan maar ook alleen zijn vrij gekozen wegen gaan."* Heel even slaat Goebbels' schijnbare gemoedelijkheid om: *"(…) daar waar hij spreekt van de ontwortelde kunstenaar – met een plotse flikkering in de ogen – van Duitslands voor-Aziatische vijanden"*.[43] Schilder Albert Servaes is zodanig van zijn melk door de ontmoeting dat hij vergeet Goebbels een door de Vlaamse delegatie ondertekende ode aan het nieuwe Duitsland te overhandigen. Volgens De Pillecyns reisverslag wordt er na de ontmoeting met Goebbels een poos beteuterd gezwegen. Daarna lijken de Vlaamse zendelingen het volmondig met elkaar eens: *"Hij valt buitengewoon mee"*.[44] Er volgt een academische zitting in de feestzaal van het Kaiserhof met een vertegenwoordiger van de Führer. Na een streepje Beethoven, neemt De Pillecyn het woord en laat zijn revolutionaire en sociale discours op de toehoorders los, dat uit zijn vorige roman *De soldaat Johan* spreekt.[45] Hij wijst erop dat in de eeuwen van Vlaanderens overweldiging de volkse trouw werd gedragen door de arbeider en de boer. Daarna gaat het weer richting *Heimat*, met een tussenstop in Düsseldorf voor een bezoek aan een jachtslot waar Goethe ooit vertoefde. De Pillecyn voelt er zich thuis: *"er was, in de taal van de gastheren reeds iets van de klank van onze eigen streek, zoals in de kleur van de schilderijen die wij gezien hadden iets was van onze lucht en onze bomen"*.[46] Na de aankomst in het Noordstation is de stemming aldus verslaggever Vercnocke bijna euforisch: *"Tijdens deze reis door het nieuwe Duitsland hebben wij, Vlamingen, krachten in ons voelen loskomen; ons volk, de eeuwen door, is jong gebleven;*

41 W. Van der Elst, *Met De Pillecyn en met 'De Vlag' naar Duitsland*, in: *Filip De Pillecyn Studies II*, 2006, pp. 68-71. Zie ook: R. Vanlandschoot, Van Soldaat Johan tot Herman den SS-soldaat […], pp. 334-335.

42 F. De Pillecyn, Reisbiljet, in: *DeVlag maandblad*, januari 1941, pp. 280-282.

43 *Volk en Staat*, 19 januari 1941.

44 F. De Pillecyn, Reisbiljet […], pp. 280-282.

45 Zie onder meer: K. Humbeeck, *Manhaftigheid, arbeid en gemeenschap in de romans Houtekiet en De Soldaat Johan*, in: *Filip De Pillecyn Studies V*, 2009, pp. 27-47.

46 K. Humbeeck, *Manhaftigheid […]*, pp. 27-47.

> Cover van het boek *De soldaat Johan* door Filip De Pillecyn. [ADVN, VB 2678]

thans mag het betrouwen. Wordt het door Duitsland bejegend als zijn kunstenaars, dan gaat het een toekomst tegemoet waar zijn volkswezen zich volwaardig zal uitspreken."[47]

DUIMSCHROEVEN VAN DE CULTURELE HERORDENING

De eerste bedevaart naar Berlijn lijkt De Pillecyn en Van de Wiele nog meer verbeten te maken. Op 17 december kondigt de Cultuurraad in de pers aan dat er in Vlaanderen één enkele volksuniversiteit voor naschoolse vorming moet komen – waarmee ze een einde hoopt te maken aan het moeilijker te controleren kluwen van, al dan niet katholieke, Vlaamse Hogeschooluitbreidingen (en aan heel wat evenementen van het Davidsfonds).[48] De Cultuurraad legt zo ook het vuur aan de schenen van De Pillecyns Vlaams-nationale kameraden zoals Frans Daels en Jozef Goossenaerts. Zij moeten hun activiteiten ter popularisering van de wetenschap in de trechter van de culturele bezettingsmachine schuiven. Die VNV-gezinde kopstukken van de Vlaamse Vereniging voor Wetenschap staan echter zeer kritisch tegenover de door DeVlag gedomineerde Cultuurraad en proberen er meer greep op te krijgen.[49] Goossenaerts mag in de 'raad van advies' zetelen die met De Pillecyn deze 'onderwijshervorming' moet leiden. Het samenroepen van deze adviesraad heeft echter heel wat voeten in de aarde: het benoemingsbesluit wordt

47 *Volk en Staat*, 19 januari 1941.

48 L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging - deel 3 […]*, pp. 182-183. Zie ook: *Volk en Staat*, 17 december 1940.

49 Het groeiende wantrouwen, blijkt uit een brief van Daels aan De Pillecyn uit februari 1941. Daels stuurt de brief wanneer hij het nieuwe tijdschrift *Volk en Kultuur* in de bus krijgt. Daels vermoedt daarachter een machtsgreep van DeVlag en de Cultuurraad. De Pillecyn tracht Daels te sussen in een brief van 9 februari 1941: *"Ik moet u echter doen opmerken dat (…) dit weekblad geen orgaan is van een groepering. Het heeft geen opdracht van de Kultuurraad. En ik meen toch de vrijheid te behouden er aan mee te werken."* Begin 1941 probeerde Daels samen met Goossenaerts (tevergeefs) lid te worden van de Cultuurraad om die meer in een VNV-richting te sturen. Zie: Br. De Wever, *Greep naar de Macht […]*, p. 444.

pas in juli 1942 gepubliceerd.[50] Dat De Pillecyns zeventwintigjarige Mechelse kompaan en acoliet De Poortere in het VNV een blitzcarrière maakt als cultuurverantwoordelijke, lijkt de oude Vlaamse garde niet veel goeds te beloven. *"Wie of wat is De Poortere dat hij zo'n autoritaire toon aanslaat"*, noteert een gefrustreerde Amter in zijn notitieboekje. Over De Pillecyn noteert hij giftig dat die in de Cultuurraad vooral *"dempig zijn bier zat te verwerken"*.[51] Dat het de Cultuurraad met De Pillecyn en Van de Wiele menens is, blijkt uit de dreigbrief van de Cultuurraad in februari 1941 aan het Davidsfonds over het schrappen van de subsidies voor naschoolse werking.[52] Edward Amter zal willens nillens in de adviesraad voor de hervorming van naschools onderwijs stappen.

Op 10 januari 1941 wordt De Pillecyn verkozen tot DeVlag-celleider voor het Mechelse Dijleland. In die dagen spoort De Clercq zijn aanhangers nog aan om sleutelposities bij DeVlag in te nemen in de hoop deze in het groot-Dietse VNV-vaarwater te leiden.[53] Dat blijkt niet veel later een faliekante strategie. In de loop van dat jaar zal DeVlag in het grootste geheim een onderdeel van de SS worden.[54] Stokebrand Ward Hermans heeft eind 1940 al SS-Vlaanderen opgericht. De SS-gezinde Propaganda-Abteilung-medewerkers in België, die de *Wehrmacht*-medewerkers zoals Petri van het militaire bestuur te gematigd vinden, gebruiken SS-Vlaanderen als hefboom om een nog radicalere nazi-koers door te duwen. Uiteindelijk krijgt SS-Vlaanderen (en ook DeVlag) vanaf maart 1941 dé leidende rol voor de 'wereldbeschouwelijke scholing', zonder dat de mening van het VNV hierover werd gevraagd – opgetogen met deze werkverdeling bleek die partij allerminst...[55] De concurrentie en zelfs vijandschap tussen het naar Vlaamse autonomie strevende VNV en DeVlag groeien en zullen De Pillecyn stilaan in een onhoudbare positie brengen.[56]

Vooralsnog lijkt De Pillecyn goed te liggen bij alle strekkingen in de bezettingsmacht en de collaboratie.[57] Op 25 maart 1942 is De Pillecyn vijftig geworden. Zijn medestanders zetten hem in de bloemen tijdens de door de Cultuurraad gesubsidieerde Derde

50 In de raad van Advies en Hoog Toezicht voor het Naschools Onderwijs zetelden onder meer: Edward Amter voor het Davidsfonds, Jozef Goossenaerts voor de Vereniging voor Wetenschap, Jozef Van Overstraeten voor de Vlaamse Toeristenbond, Ernest Claes als letterkundige, en enkele leerkrachten. De Pillecyn was voorzitter van de adviesraad. Zie ook: oproepingsbrief voor de adviesraad van Filip De Pillecyn aan Jozef Goossenaerts, 5 augustus 1942 (Letterenhuis P 505/B).

51 L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging - deel 3 [...]*, pp. 180-185.

52 L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging - deel 3 [...]*, p. 199.

53 M. De Wilde, *De Kollaboratie*, Kapellen, 1985, pp. 84-85.

54 Br. De Wever, *Greep naar de Macht [...]*, p. 450.

55 Br. De Wever, *Greep naar de Macht [...]*, p. 381 en p. 452.

56 De politisering van DeVlag zal maken dat De Pillecyn in 1942 zijn DeVlag-functie opgeeft. Zie: G. Clerbout & A. Rydant, *Mechelen 1940-1945 [...]*, pp. 394-398.

57 De Brusselse Propaganda-Abteilung stelt zelfs voor om De Pillecyn de literaire Immermann-prijs van de stad Düffeldorf van 1942 te geven – uiteindelijk zou die prijs naar de NSDAP-verbonden auteur Wilhem Schäfer gaan. Archief Cegesoma, Verslagen van de Propaganda-Abteilung Belgien, 1940-1941, AA 570. *Zweiter Bericht über Tätigkeitsbericht der Militärverwaltung in Belgien: 1-15 april 1941*, 16 april 1941, pp. 6-7.

Nationale Cultuurdagen in Mechelen. Hij en De Troyer worden op 14 april door het duo van schrijver Felix Timmermans en schilder Frans Mertens gehuldigd in het stadshuis – waar VNV'er Camiel Baeck enkele weken voordien met Duitse hulp de burgemeesterssjerp heeft bemachtigd. Mertens zet zich die dag af tegen wat hij noemt de 'Parijs-joodse inspiratie'. De schilder slaat een soldateske toon aan: "*Prosper De Troyer, in naam der soldaten onzer grote volkse culturele zending, sta ik voor u. Als wij spreken als soldaat, dan is er geen onderscheid tussen schilders en dichters dan dat van de wapens, en dat is van bijkomend belang. En daarom meen ik, dat ik als schilder mijn taak niet te buiten ga, als ik hier tevens hulde breng aan u, Dr. De Pillecyn, die ons in Soldaat Johan hebt geleerd wat het voor een volk betekent om soldaat te zijn.*"[58] Net op die dag van De Pillecyns huldiging en Mertens' uitval naar 'Parijs-joodse inspiratie', vindt de Vlaamse anti-joodse pogrom plaats. DeVlag heeft in de Antwerpse stationsbuurt samen met de antisemitische vereniging Volkswering de film *Der Ewige Jude* vertoond. Na de vertoning trekken een twintigtal Vlaamse SS'ers naar de nabije synagoge en naar joodse winkels zoals boekhandel Kahan om er de etalages in te trappen. De bezetter heeft er enkele weken voordien de boeken van Franse schrijvers zoals Romain Rolland opgeëist. En het werk van joods-Duitse auteurs zoals de door Filip bewonderde Stefan Zweig is intussen streng verboden – ook al weet Kahan-medewerker Harry Klagsbald nog een boek van Zweig tot bij Filips held Stijn Streuvels te smokkelen.[59]

Het prestige dat De Pillecyn in alle kringen van de culturele nieuwe orde geniet, blijkt ook uit het feit dat hij op zondag 27 april voor een tweede maal voor zijn vijftigste verjaardag in Mechelen wordt gehuldigd. Ditmaal is er een avondvullend programma in de stadsschouwburg aan hem gewijd waarbij DeVlag-leider Van de Wiele de feestrede uitspreekt. Filips vrouw Elvire blijft afwezig tijdens deze tweede viering.[60] Zijn het de eerste tekenen voor de buitenwereld dat er iets mis is met haar? De kans is groot dat zijn vriendin Suzanne De Cavel die zondagavond min of meer discreet aanwezig is. Getuigen uit die oorlogsjaren, zoals De Pillecyns overbuurmeisje, geven aan dat het in die tijd in ruimere kring geweten was dat De Pillecyn een buitenechtelijke verhouding had. Dat werd 'vergoelijkt' door het feit dat zijn wettelijke echtgenote erg ziek was.[61] Veel rust gunt het feestvarken zich niet. Van 15 tot 17 mei 1941 reist hij met enkele leden van de Brusselse Propaganda-Abteilung, met *Kultuurreferent* Petri en met Van de Wiele en Verschaeve opnieuw naar Berlijn. Ze vergaderen er onder meer met

58 F. Mertens, Hulde aan twee kunstenaars van ten onzent. F. De Pillecyn en Pr. De Troyer, in: *Volk en Kultuur*, 26 april 1941. Zie ook: D. De Geest, *Collaboratie of cultuur, een Vlaams tijdschrift in bezettingstijd*, Antwerpen, 1997, pp. 234-235.

59 C. Ceustermans, *De man die van mensen hield – biografie Emmanuel de* Bom, Antwerpen, 2021, pp. 314-315. In *Volk en Staat* van 7 april 1941 worden slechts zeven regels aan de pogrom in Antwerpen gewijd. Vlak onder het artikel wijdde men tweemaal zo veel regels aan het geval van een Brussels journalist die door een vijftiental joden zou zijn aangevallen. De *Propaganda-Abteilung* zal in haar volgende verslag aangeven dat de kranten haar instructies hebben gevolgd.

60 *Gazet van Mechelen*, 29 april 1941.

61 Transcriptie van interview dat Jurgen De Pillecyn afnam van overbuurmeisje Dora Thys van den Audenaerde op 27/8/2008. Privé-archief Jurgen De Pillecyn.

Goebbels' mensen.[62] De Duitsers zijn blijkbaar tevreden over DeVlag. Vanaf augustus 1941 mag het DeVlag-blad fraaier uitgegeven worden, ondanks de papierschaarste. De Pillecyn wordt vermeld als rubrieksleider voor cultuur en letteren. Veel sporen van bijdragen van zijn hand vallen er daarna niet meer te vinden, behalve twee lofzangen op de zeventigjarige Streuvels en op Timmermans.[63] Intussen geraakt het geduld van de Cultuurraad/DeVlag op met de in hun ogen te weinig kneedbare Vlaamse cultuurwereld. De raad beslist op 5 juni 1941 om te onderzoeken of het dwingende Duitse model van de *Reichskulturkammer* naar Vlaanderen kan worden overgeplant.[64] De tijd van het doortasten met fluwelen handschoenen lijkt voorbij.

62 R. Vanlandschoot, *De lange weg naar Westland – peilen naar de betekenis van Filip De Pillecyns korte redacteurschap* 1942, in: *Filip De Pillecyn Studies III*, 2007, pp. 134-135.

63 Het hoofdredacteurschap van het blad wordt langs Duitse zijde opgenomen door de SS-man bij de Brussels *Propaganda-Abteilung* Rolf Wilkening. De Pillecyns artikel over Streuvels verschijnt in *DeVlag* oktober 1941. Ondanks zijn DeVlag-artikelen over Streuvels en Timmermans, zal hij in 1946 tijdens de verhoren ter voorbereiding van zijn proces stellen dat hij nooit artikelen voor het in 1941 vernieuwde DeVlag-magazine heeft geschreven.

64 Verslag van Cultuurraad van 12 juni 1941 zoals samengevat door het Krijgsauditoraat op 13 juni 1945 in: L. Buyle, *Filip De Pillecyn-kalender [...]*, pp. 290-291.

Toespraak van Cyriel Verschaeve in het Berlijnse stadhuis ter gelegenheid van de tentoonstelling *Flämische Kunst der Gegenwart* op 17 mei 1941. Zittend v.l.n.r. professor Schweitzer, Stadtrat Behaghel en Filip De Pillecyn. [ADVN, VFAL 835]

STRIJDEN VOOR DE ZIEL & IDEALEN VAN DE JEUGD

De bezetter koestert nog meer plannen met De Pillecyn. In die weken zoekt men een nieuwe directeur voor de administratie van het Middelbaar Onderwijs. De vorige directeur, De Pillecyns latere boezemvriend en VNV-*fellow traveller* Jan Grauls, wordt benoemd als gouverneur (ad interim) van Antwerpen.[65] De Franstalige liberale secretaris-generaal van Onderwijs Nyns, niet bepaald een aanhanger van de nieuwe orde, heeft ervaren opvolgers voor Grauls op het oog. Naar eigen zeggen, wordt hij echter door Petri van het Militaire Bestuur onder druk gezet om De Pillecyn te aanvaarden – anders dreigt de Duitser Van de Wiele door te drukken.[66] De Pillecyn zal in 1946 tijdens zijn procesverhoor beweren dat hij toen niet wist dat die benoeming onder druk van de bezetter tot stand was gekomen.[67] Hoe dan ook, op 30 mei 1941 ontvangt het Mechelse atheneum een brief waarin de aanstelling van De Pillecyn als directeur bekend gemaakt wordt.[68] Zijn leerlingen in Mechelen krijgen van de ene dag op de andere te horen dat De Pillecyn hen zal verlaten. Ze kunnen van de populaire leraar Filip zelfs geen afscheid nemen. *"De meesten onder ons vonden het toch jammer"*, herinnert een oud-leerling uit die periode zich.[69]

Financieel is de benoeming in het ministerie geen spectaculaire stap vooruit. De Pillecyn zal een kwart meer verdienen dan als leraar.[70] Maar hij zit er dichtbij de hefbomen van de macht en kan er Cultuurraad-dossiers nabij opvolgen. Zo kan hij onder meer het voor het Militair Bestuur belangrijke dossier aansturen van de naschoolse

65 R. Devriese & B. Van Causenbroeck, *Grauls, Jan*, in: digitale *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 2024 (https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/grauls-jan).

66 Getuigenis secretaris-generaal Nyns in De Pillecyns strafdossier, p. 10 - verklaring van oktober 1946. De Pillecyns strafdossier van het krijgsauditoraat wordt bewaard bij het Algemeen Rijksarchief - depot 2. Archiefdienst van het Militair Gerecht, Krijgsraad Brussel, dossier 946/47. Een kopie van het strafdossier bevindt zich ook in het Letterenhuis – archief De Pillecyn - P 505.

67 Getuigenis Filip De Pillecyn, in: De Pillecyns strafdossier, p. 1 - verklaring van 17 december 1946. De Pillecyn moet ten laatste op de hoogte geraakt zijn van de Duitse manoeuvres achter zijn benoeming op 22 augustus 1941. Op die dag werden De Pillecyn een groep vooraanstaande VNV'ers uit de collaboratie bij de *Militärverwaltung*-chef Reeder gesommeerd. Die liet verstaan dat de Duitsers, onder meer door de benoeming van De Pillecyn tot directeur de Cultuurraad 'indirect' ondersteunden. ADVN, AC460 - Fonds Cyriel Verschaeve: Stukken van de Nederlandse Cultuurraad 1940-1941, inv. nr. 1128 + 1129.

68 Brief van secretaris-generaal van Onderwijs Nyns aan de studieprefect van het Atheneum van Mechelen, 30 mei 1941 – archief Pitzemburgschool Mechelen. De Pillecyn wordt volgens de brief van Nyns 'directeur' en geen 'directeur-generaal' zoals in heel wat teksten over De Pillecyn wordt beweerd. In de hiërarchie had hij wel de rang van 'inspecteur-generaal', vandaar vermoedelijk de verwarring.

69 Getuigenis van ex-leerling Johan De Coninck zie: J. De Coninck, *Filip De Pillecyn als leraar te Mechelen*, in: *Filip De Pillecyn Studies XVI*, 2022.

70 Zijn lerarenloon in het atheneum bedroeg zo'n 48.000 frank per jaar. Op het ministerie verdiende hij 60.000 frank per jaar zo blijkt uit de inschrijvingsfiche van het ministerie van onderwijs – privéarchief Jurgen De Pillecyn.

^ Afzwaaien van scholieren in Atheneum die in 1941 met DeVlag naar het Zwarte Woud reizen. Uiterst links De Pillecyn en Jef Van de Wiele. VNV-oorlogsburgemeester Camiel Baeck geeft de toespraak. [Collectie Jan Somers - Mechelen]

vormingen en volkshogescholen, waar de Duitsers meer Vlaams-Duitse culturele uitwisseling willen ontwikkeld zien.[71] Vermoedelijk ziet hijzelf het ook als kans om iets te doen aan zijn frustratie over het al te veel op concurrentie en individualisme gerichte onderwijs. Daarover heeft hij niet lang voor zijn aanstelling een artikel geschreven in *Het Laatste Nieuws*: *"In welke vrije of officiële school mocht een nationaal-Vlaamsvoelend leraar zijn invloed laten gelden? (...) De geest van Rodenbach, de enige bezielende voor de Vlaamse jeugd, bleef uitgesloten? (...) dit noemt men 'onzijdig onderwijs'."*[72] Hij gelooft in een bezield onderwijs, zoals hij dat in Mechelen heeft in de praktijk proberen te brengen: *"Geef ons onderwijs een ziel, een levensinhoud; geef ons leraren die meer zijn dan 'handelaars' in talen, aardrijkskunde of wiskunde; die geloven in hun volk, die hun volk liefhebben, en hun geloof, hun vertrouwen en hun liefde aan de jeugd kunnen meedelen"*. Vanuit zijn eigen lerarenervaring heeft hij blijkbaar geen erg hoge dunk van de jongeren overgehouden: *"een jeugd die niet kan leven voor iets hogers dan eigenbelang en voor welke niets bestaat, waarvoor ze zou kunnen sterven"*.[73]

71 Verslagen van de Propaganda-Abteilung Belgien, 1940-1941, AA 570. *Zweiter Bericht über Tätigkeit und Arbeitsziele Der Militärverwaltung in Belgien auf dem Gebiet der Kultur*, 15 november 1940, pp. 15-16. Dat verslag is gemaakt door Petri en Reese. Een kopie bevindt zich in: ADVN, AC460 - Fonds Cyriel Verschaeve: Stukken van de Nederlandse Cultuurraad 1940-1941, inv. nr. 1128 + 1129.

72 *Het laatste Nieuws*, 7 maart 1941.

73 *Het laatste Nieuws*, 7 maart 1941.

De jeugd wordt een speelbal in de strijd voor een nieuwe orde. Op 7 augustus zwaaien De Pillecyn en Van de Wiele op de binnenplaats van het Mechelse atheneum zevenhonderd kinderen uit die op initiatief van DeVlag op vakantie gaan in het Zwarte Woud. *"De kinderen zullen dan vertellen thuis over hun verblijf en zullen vertrouwen in de toekomst zaaien"*, aldus Van de Wiele.[74] In die toekomstdroom van Van de Wiele, zo blijkt almaar duidelijker, moeten de grenzen van het Duitse rijk tot aan Oostende en Brugge reiken, met Vlaanderen als louter rijksgouw.[75] In die dagen maakt men zich op om nog meer eigen volk uit te zenden. In *Volk en Staat* schrijft De Pillecyn lyrisch over Daels die de intentie uit om als arts naar het oostfront te vertrekken – iets waarvan die laatste uiteindelijk zal afzien wanneer blijkt dat het Vlaams Legioen slechts een onderdeeltje wordt van de Waffen-SS. In de lofzang op Daels lijkt Filip zijn eigen, door de Eerste Wereldoorlog gesmede, zelfbeeld te tekenen: *"En hij werkte voort, want hij droeg het merkteken van de IJzer. Hij behoorde tot degenen die niet vergeten, die het als een levenstaak beschouwen testamentsuitvoerders te zijn van onze gesneuvelde kameraden. En zo iets eist onverbiddelijkheid, strengheid; voor zo iets luidt het wachtwoord: geen pardon. (...)."*[76] Voor De Pillecyn zelf betekent die onverbiddelijkheid onder meer dat hij vanaf december 1941 zijn handtekening zet onder – door de bezetter geëiste – besluiten om joodse kinderen uit het reguliere onderwijs te verbannen, te beginnen met de niet-schoolplichtige joden. Om ervoor te zorgen dat die in 1942 uit de reguliere klassen verdwijnen, stuurt hij de scholen onder zijn bevoegdheid in januari 1942 verdere instructies.[77] Dat De Pillecyn de sterke man van het middelbaar onderwijs geworden is, stimuleert radicale DeVlag-stemmen zoals Bert Ranke dan weer om een lesboek over de geschiedenis van de Vlaamse letterkunde voor het middelbaar onderwijs te schrijven (waarin De Pillecyn een van de aanbevolen auteurs is.) Het boek verschijnt in 1942 bij uitgeverij Steenlandt die ook het tijdschrift *DeVlag* uitgeeft.[78] DeVlag-leider Van de Wiele is, op vraag van de Duitsers, al vanaf het najaar van 1940 actief in een commissie die de schoolboeken moet zuiveren van Joodse en andere 'onzuivere' invloeden.

Eind 1941 is De Pillecyn één van de machtigste culturele collaborateurs in Vlaanderen – alleszins op papier. Op 25 november 1941 bezoekt VNV-leider De Clercq Mechelen en stelt er dat de stad *"de bakermat zal worden van de nationaalsocialistische orde"*.[79] In de

74 *Volk en Staat*, 2 augustus 1941. Van de Wieles rede voor de enkele dagen voordien uit Brussel vertrekkende kinderen wordt in deze krant weergegeven. Wellicht klonk dezelfde teneur in zijn Mechelse toespraak van 7 augustus 1941.

75 Dat blijkt onder meer uit het boek *Op zoek naar een vaderland* dat Van De Wiele in 1942 publiceerde.

76 *Volk en Staat*, 2 augustus 1941.

77 F. Seberechts, *Geheel het schoolstelsel in dienst van de volksgemeenschap – Filip De Pillecyn als directeur van het Middelbaar Onderwijs (1941-1945)*, in: *Filip De Pillecyn Studies III*, 2007, pp. 116-117.

78 B. Ranke & R. Verbeeck, *Leesboek bij de geschiedenis onzer letterkunde, ten dienste van het middelbaar en normaal onderwijs*, Brussel, 1942. Een uitgebreide recensie van het schoolboek verscheen in: *Vooruit*, 30 januari 1942.

79 G. Clerbout & A. Rydant, *Mechelen 1940-1945 [...]*, p. 403. Zie ook: K. Humbeeck, Begoochelingen en ontgoochelingen van een Vlaams nationaalsocialist: omtrent Filip De Pillecyn, in: *Zacht*

^ Ontvangst VNV-leider Staf De Clercq in het Mechelse stadshuis, v.l.n.r. *Sonderführer* Marcus, Staf De Clercq, *Kreiskommandant* Von Märcker en Filip De Pillecyn. [Collectie Jan Somers - Mechelen]

vooravond drinkt de leider een glas in De Pillecyns huiskamer in het gezelschap van De Poortere, sinds enkele weken schepen van cultuur. Daarna trekt het gezelschap naar de academische openingszitting van het Nationaal Kultuurverbond dat in de toekomst de Nationale Cultuurdagen in Mechelen (en elders) hoopt te organiseren. Het VNV wil tegenover de door DeVlag-gedomineerde Cultuurraad dat eigen vehikel plaatsen.[80] De Pillecyn wordt voorzitter van dat Nationaal Kultuurverbond. Hij bedankt tijdens zijn toespraak van 25 november de bezetter in persoon van *Kreiskommandant* Von Märcker voor diens interesse in de Nederlandse cultuur.[81] Ondanks zijn groeiende verzet tegen SS en diens DeVlag-vehikel, heeft inmiddels ook het VNV niet alleen de nazi-ideologie geabsorbeerd, maar ook haar vorm. Bij de opening van de avondzitting in Mechelen

Lawijd, nr. 4, 2010, pp. 34-36.

80 H. De Lannoy, *Nationale Kultuurdagen*, op: digitale *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2024.

81 H. De Lannoy, *Filip De Pillecyn en Mechelen* (1933-1944), in: *Filip De Pillecyn Studies XVI*, 2020, p. 47.

worden De Clercq en De Pillecyn verwelkomd door een afdeling van de paramilitaire zwarte brigade.[82] De Pillecyns voorstelling in *De soldaat Johan* over Vlaamse boeren die ook soldaat worden, lijkt werkelijkheid geworden.

STRIJD MET DEVLAG

De Pillecyn blijft gefrustreerd over de moeizame culturele herordening en de tegenwerking. Eind 1941 geeft De Pillecyn in *Het Laatste Nieuws* publiekelijk toe dat er van de culturele herordening weinig in huis is gekomen. Hij troost zich met het feit dat het intussen duidelijk is wie vrienden en wie tegenstanders zijn. *"Die noemen 'nieuwe orde' alles wat hun tegenstaat. Dat orde op zichzelf een goed is van onschatbare waarde, kunt ge hun niet bijbrengen. Dat wij in een toestand van geestelijke wanorde verkeerden zullen zij nooit aanvaarden dan op dit ogenblik waar zij van Saulus tot Paulus geworden, u zullen wijsmaken dat zij eigenlijk altijd die orde hebben gewild die zij door hun nukkig tegenwerken hebben bekampt. Maar dat is voor later, want hun culturele bezorgdheid is afhankelijk van de slagvelden."*[83] Met andere woorden: hij hoopt dat vele tegenstanders zullen bijdraaien na een definitieve Duitse overwinning. Intussen blijft hij zweren bij een nieuwe culturele orde. *"Het is orde, en die orde is goed. Omdat zij het onculturele element: versnippering, nijdasserij, politiek bedoelde concurrentie uitschakelt en de samenwerking van het bestaande tot een geordende eenheid wil brengen."*[84] Hij lijkt zichzelf te beschouwen als iemand die boven de vaak verzuilde kliekjes en politieke groeperingen staat. Vele van zijn oude kennissen denken daar anders over. Ze zien hem als het brein achter beslissingen zoals het opdoeken van de literaire bladen als het door de Duitsers te katholieke geachte *Dietsche Warande en Belfort*.

Ook het nochtans zeer 'volksverbonden' en Dietse blad *Volk*, waarvan De Pillecyn bovendien een (erg passieve) redacteur was, wordt door de Duitsers opgedoekt. De Pillecyn kan of wil blijkbaar de bladen waaraan hij zelf in het verleden heeft meegewerkt niet beschermen.[85] Redacteur August Van Cauwelaert, broer van De Pillecyns voormalige mentor Frans, schrijft hem een brief waarin hij Filip ervan beschuldigt dat hij *Dietsche Warande en Belfort* heeft laten stopzetten met het oog op zijn eenheidstijdschrift. De Pillecyn antwoordt op 18 januari 1942: *"Ik begrijp uw bitterheid, maar neem uw verwijten niet aan. Het vallen van DW&B is niet de prijs of de voorwaarde voor een nieuw tijdschrift waarvan ik de eventuele leiding noch gevraagd, noch gezocht heb. Over het lot van DW&B was sedert geruime tijd beslist."*[86] Hoe meer De Pillecyn pleit en werkt in naam van een partij- en kliekjes-overschrijdend cultureel landschap, hoe meer hij in een drijfzand van politiek en intriges verzinkt. Van Cauwelaert zal die dagen tandenknarsend

82 *Volk en Staat*, 26 november 1941.
83 *Het Laatste Nieuws*, 11 december 1941.
84 *Het Laatste Nieuws*, 11 december 1941.
85 R. Vanlandschoot, *De lange weg naar Westland […]*, pp. 128-129.
86 Brief van Filip De Pillecyn aan August van Cauwelaert, 18 januari 1942.

vernomen hebben dat De Pillecyn de literaire Prijs van de Vlaamse Provincies ontvangt – zijn eerste belangrijke literaire prijs. Tijdens de uitreiking wordt de waarde van de historisch-politieke roman *De Soldaat Johan* in de verf gezet. Daarin zag De Pillecyn, aldus zijn lofredenaars *"klaarder dan anderen, en voorvoelde wat komen ging"*.[87] Dat het VNV en *fellow travellers* tijdens de afgelopen maanden hun greep op de provincies hebben versterkt, zal De Pillecyns literaire bekroning zeker niet hebben tegengewerkt. Via (inter)provinciale cultuurdiensten en gemeenten wil het VNV – onder aansturing van De Poortere – de komende maanden een alternatief voor de door DeVlag gedomineerde Cultuurraad uitbouwen.[88] De Pillecyn blijft actief in de door zijn VNV-vrienden gewantrouwde Cultuurraad. Die laatste zal mee de Nationale Cultuurdagen in Mechelen blijven organiseren – maar in nauw overleg met de VNV-schepen in Mechelen en de (inter)provinciale cultuurdienst.[89] Het VNV probeert zo, met de hulp van De Pillecyn, terrein op DeVlag en de SS terug te winnen. Intussen laat De Pillecyn DeVlag los. Hij laat zich verontschuldigen voor de DeVlag-avond op 27 mei 1942 in Mechelen. Een NSDAP'er komt dan spreken over het belang van de Sturmabteilung (SA) of de bruinhemden van de nazipartij. De man heeft het die avond over ras-aanhorigheid en het versterken van een 'socialistisch gevoel'. *"Uit de ervaring van de SA vallen rijke lessen te trekken (…) De vooroorlogse politieke wantoestanden (…) zullen weggevaagd worden door een nauwe samenwerking voor een nieuw Europa."*[90] Niet veel later neemt De Pillecyn finaal ontslag bij DeVlag – maanden voor de onverenigbaarheid met DeVlag de officiële partijlijn van VNV werd.[91] Intussen blijft VNV almaar wanhopiger proberen om SS-Vlaanderen en DeVlag te overtroeven. Om te tonen dat men op het vlak van trouw niet moet onderdoen, roept het VNV de Vlaamse jongemannen op om aan het oostfront te gaan strijden. Ook De Pillecyn wordt als spreker aangekondigd op een massavergadering voor de werving van Vlaamse jongens voor een oorlog.[92] Op dat hellende vlak van de collaboratie glijdt de oorlog almaar dichter bij huis. Zoon Bert van vriend en straatgenoot Prosper De Troyer zal zich op zijn negentiende melden om tegen de Bolsjewisten te gaan strijden.[93] In 1942 blijkt dat De Pillecyns oogappel 'Lieveke' een liefdesrelatie heeft met Emeric Van den Heuvel. Die werkte aanvankelijk voor de propagandadienst op de hoofdzetel van het VNV. Omdat 'Rik' het moeilijk krijgt met de VNV-koers neemt hij er in april 1942 ontslag. Twee maanden later kan hij aan de slag bij DeVlag als verantwoordelijke 'bemiddeling en voorzorg' voor kindervakanties

87 *Volk en Staat*, 23 januari 1942.

88 L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging - deel 3 […]*, pp. 206-207.

89 Zie ook de persbriefing van de Nationale Cultuurdagen van 1943 waarop Cyriel Verschaeve hoofdspreker is namens de Cultuurraad. Op de persbriefing stelt de Mechelse VNV-schepen Albert De Poortere het lokale luik van de Nationale Cultuurdagen van 1943 voor, waarbij onder meer de scholen en het jeugdtheater sterker betrokken worden. Mechelen wordt vanaf 1943 'de stad der Nationale Cultuurdagen'. Zie: *Gazet van Mechelen*, 19 mei 1943.

90 *Gazet van Mechelen*, 29 mei 1942.

91 G. Clerbout & A. Rydant, *Mechelen 1940-1945 […]*, pp. 397-398.

92 *Volk en Staat*, 6 maart 1942.

93 G. Clerbout & A. Rydant, *Mechelen 1940-1945 […]*, p. 421.

in Duitsland en voor de (sociale) ondersteuning van oostfrontstrijders.[94] De Pillecyns potentiële schoonzoon belandt in het SS-kamp dat stillaan met getrokken messen tegenover zijn eigen partij staat.

Met de hulp van in het organiserende comité actieve collega-leerkrachten zoals Nestor Van der Biest, tevens een lokaal gezicht van het VNV, kan De Pillecyn in april 1942 in aanwezigheid van Staf De Clercq en de Mechelse *Kreiskommandant* uitpakken met de vierde Nationale Cultuurdagen. Oude bekenden geven er voordrachten, zoals Antoon Jacob, de radicale activist die Filip in 1915 bijna wist te overhalen om te schrijven voor *De Vlaamsche Stem* (een door de Duitsers gefinancierde blad zo bleek later) en die intussen via de Duitsers in de Cultuurraad is gesluisd. Ondanks de culturele paradepaardjes waarmee de nieuwe orde in De Pillecyns stad kan uitpakken, wordt de sfeer in Mechelen grimmiger. Al maanden groeien er in het Mechels Atheneum spanningen tussen jongeren verbonden met het verzet en collaboratiegezinde scholieren. Die worden aangepord door leerkrachten die de nieuwe orde propageren zoals Nestor Van der Biest en Georges Goedhuys.[95] Die laatste laat leerlingen, zoals de zoon van Prosper De Troyer, lijsten opmaken van anti-Duitse leerlingen.[96] Op 17 juni 1942 vindt er een razzia van de geheime *Feldpolizei* plaats in het atheneum. Vier leerlingen worden van de schoolbanken gesleurd en gefolterd. Wie de scholieren van De Pillecyns voormalige school uiteindelijk heeft verklikt, blijft onduidelijk, ook al zijn er aanwijzingen dat de later geëxecuteerde Goedhuys 'de mol' was.[97] De Pillecyn geraakt indirect betrokken. In die lenteweken van 1942 zal hij als directeur van het middelbaar onderwijs druk zetten opdat VNV-man Nestor Van der Biest benoemd wordt tot prefect in het atheneum van Kortrijk – nadat de Duitsers hun veto tegen andere kandidaten hadden gesteld.[98] In Kortrijk zal Van der Biest een leraar en meerdere leerlingen verklikken in de school waar de latere auteur Hugo Claus dan les volgt.[99] Het is een van de zeldzame keren, zo herinneren zich later zijn ambtelijke collega's tijdens De Pillecyns proces, dat hij een benoeming omwille van politieke reden doordrukt.[100] Meestal volgt De Pillecyn de adviezen van zijn medewerkers.[101] Ze herinneren zich ook niet dat hij ooit propaganda

94 ADVN, AC164 - Archief Frans Van der Elst, 1.2.1.1. Geordende Repressiedossiers - P209: Strafdossier Emeric Van den Heuvel.

95 G. Clerbout & A. Rydant, *Mechelen 1940-1945 […]*, pp. 425-426.

96 Getuigenissen Frans-Jozef Diedens, Maurice Diedens en Gust Franckx in: De Pillecyns strafdossier.

97 Wanneer De Pillecyn zijn strafdossier kan inkijken, is hij geschokt dat Goedhuys geëxecuteerd is: *"En met walg lees ik de verklaringen van leraars die hun collega Goedhuys naar de executiepaal hebben gezonden"*. Zie: F. De Pillecyn, *Face au Mur […]*, p. 121.

98 Getuigenis van inspecteur Fritz Quicke in De Pillecyns strafdossier, p. 8.

99 Over het verklikkingsactiviteiten van Nestor Van der Biest zie: G. Wildemeersch, *Hugo Claus, de jonge jaren*, Antwerpen, 2015, p. 21.

100 Getuigenis secretaris-generaal Nyns in De Pillecyns strafdossier, p. 10 - verklaring van oktober 1946 en getuigenis François Van den Borre in De Pillecyns strafdossier, p. 11-12.

101 Getuigenis secretaris-generaal Nyns in De Pillecyns strafdossier, p. II - verklaring van oktober 1946.

maakte voor de Duitsers en de nieuwe orde. Een collega van Filip en diens secretaris-generaal, die niet gediend was van De Pillecyns benoeming, zal later zelfs aangeven dat De Pillecyn werkeloze jongemannen beschermde tegen gedwongen arbeidsdienst in Duitsland door hen valse legitimatiekaarten te laten bezorgen.[102] Maurice Gilliams zal op diens proces getuigen dat De Pillecyn hem gered heeft van arbeidsdienst in Duitsland.[103]

Bij een collega op het ministerie stort De Pillecyn omstreeks juni 1942 zijn hart uit over de perfide rol van DeVlag en Van de Wiele. Hij kan almaar moeilijker verdragen dat die laatste als secretaris bezoldigd wordt door de Cultuurraad, maar vooral via DeVlag propaganda voor de Duitsers maakt – net als Bert Ranke, Van de Wieles opvolger in de Cultuurraad.[104] De Pillecyn moet al te goed beseft hebben hoe de Duitsers, en vooral de SS en hun *Propaganda-Abteilung*, de Vlaamse Cultuurraad gebruikten voor doelstellingen waarin voor zijn droom van een autonoom Vlaanderen geen plaats bleef. Hij lijkt dan echter al zo diep in de collaboratiemachine verzeild geraakt dat hij er zich niet meer zonder kleerscheuren uit kan losmaken, indien hij dat zou willen. Ook thuis hangen er donkere wolken. Vrouw Elvire sukkelt almaar meer met haar gezondheid. Op één van de allerlaatste foto's van haar en Filip in hun fraaie cottage-tuin, steunt ze als een vroegoud vrouwtje op Filips arm.[105] Nadien is ze wekenlang aan het ziekbed gekluisterd. Op 24 juni 1942 sterft ze na het ontvangen van de ziekenzalving. Volgens haar doodsprentje leefde ze *"de lasten van haar ziekte, haar eigen zwarigheden vergetend in de zorg om haar gezin, zelfs toen de schaduw van de dood al over haar lag"*.[106] Toch kwam haar dood volgens de krantenberichten bruusk.[107] De dag voordien heeft

> Filip De Pillecyn met zijn eerste vrouw Elvire en dochter Godelieve in de tuin, 1941. [Collectie Stad Antwerpen, Letterenhuis]

102 Getuigenis François Van den Borre in De Pillecyns strafdossier, pp. 11-12.

103 Samenvatting getuigenis van Maurice Gilliams in de lijst van 'getuigen ten ontlaste', in De Pillecyns strafdossier.

104 Getuigenis François Van den Borre in De Pillecyns strafdossier, p.12. Bert Ranke is het schrijverspseudoniem van Frans Van der Auwera. Die was 'landsorganisatieleider' van de DeVlag.

105 Letterenhuis – archief De Pillecyn - P 505/P (I).

106 Doodsprentje Elvire Van Duyse in: L. Buyle, *Filip De Pillecyn-kalender […]*, p. 273.

107 *Gazet van Mechelen*, 25 juni 1942.

Filip nog in Brussel vergaderd met de Cultuurraad over de mogelijkheid om het niet lang voordien door de geallieerden gebombardeerde Lübeck een nieuwe beiaard te schenken.[108] Een van de condoleancebrieven die Filip ontvangt, komt van Petri van het Militaire Bestuur.[109] Die lijkt goed op de hoogte van Elvires slepende ziekte en verwijst naar de dood als een verlossing van een groot lijden. De begrafenis vindt plaats op zaterdag 27 juni. Zowat de hele VNV-top uit Mechelen is aanwezig, naast de gewestleider van DeVlag en schrijvers Claes en Walschap. Ook de via De Pillecyns lange ministerie-arm naar het Kortrijkse atheneum overgeplaatste leraar Van der Biest is erbij. Diezelfde dag wordt Felix Timmermans in Antwerpen bekroond met de Duitse Rembrandt-prijs, een evenement dat mee door de Cultuurraad wordt georganiseerd. De Pillecyn zou er de weggevallen gastspreker Verschaeve moeten vervangen. In rouw gehuld, geeft De Pillecyn forfait.[110]

In dezelfde maand juni waarin Filips vrouw sterft, wordt eindelijk het door hem zo verlangde nieuwe literaire 'eenheidstijdschrift' *Westland* geboren. Filip De Pillecyn is hoofdredacteur en DeVlag-man Bert Ranke wordt redactiesecretaris. De Pillecyn benadrukt: *"(…) het is geen orgaan van een kliek, een groep of een partij, ook niet van een literaire partij"*. Voor hem symboliseert het nieuwe blad *"de wil van samen-arbeid in een nieuwe wereld die thans uit de smarten en offers van deze tijd geboren wordt"*. Het tijdschrift wordt – weinig verrassend – ingepalmd door Nieuwe Orde-stemmen.[111] De invloed van DeVlag en SS op het blad is al snel overheersend met Duitsland-vererende teksten van notoire SS'ers zoals Herman Van Puymbrouck.[112] Na het eerste nummer zal De Pillecyn er geen letter meer in publiceren. Vanaf het vijfde nummer verdwijnt zijn naam geruisloos uit de colofon en neemt Ranke controle over het blad. Het kind dat hij zo heeft helpen baren, keert zich tegen hemzelf. Ook in andere projecten die hem dierbaar zijn, zoals de hervorming en eenmaking van het naschools onderwijs, brengt de agressieve voortvarendheid van DeVlag en Bert Ranke hem in een pijnlijk parket. Zijn decenniaoude kennis en toeverlaat Jozef Goossenaerts verwijt hem in een lange brief dat hij figuren zoals Ranke rugdekking geeft om SS-figuren naar voor te schuiven voor

108 Verslag van Cultuurraad van 23 juni 1942 zoals samengevat door het Krijgsauditoraat op 13 juni 1945 in: L. Buyle, *Filip De Pillecyn-kalender […]*, pp. 290-293.

109 Brief van Franz Petri aan Filip De Pillecyn, 26 juni 1942 in: L. Buyle, *Filip De Pillecyn-kalender […]*, p. 274.

110 De Pillecyn zal er niet veel later wel bij zijn wanneer Felix Timmermans naar aanleiding van zijn Rembrandt-prijs in Mechelen wordt gehuldigd. In de bovenzaal van de Salle de Paris wordt Timmermans door de *Kreiskommandant* gehuldigd en ontvangt er onder meer een schilderij van Prosper De Troyer: *De Mechelse Kerjeuze*, nr. 70, 2013, p. 28.

111 *Westland, Kultureel Letterkundig Tijdschrift voor Vlaanderen*, nr. 1, juni 1942. Het natrappen naar de oude literaire orde is nooit ver weg zoals in een stukje in *Westland*, nr. 2. Van de Wiele beklaagt er zich over de vriendjespolitiek bij het toekennen van de staatsprijs voor Letterkunde 1935-1939. Emmanuel de Bom won en niet tegenkandidaat Verschaeve. Van de Wiele suggereert in *Westland* dat alleen De Pillecyn als jurylid voor Verschaeve zou hebben gestemd. *Westland* lanceert daarop een eigen literaire prijs.

112 R. Vanlandschoot, *De lange weg naar Westland […]*, pp. 140-141.

de Hogeschooluitbreiding in Oost-Vlaanderen. Goossenaerts ziet zich met zwaar hart verplicht om met de hele raad van advies voor het naschools onderwijs, incluis vriend Claes en Davidsfondsman Amter, een motie tegen zijn vriend en voorzitter De Pillecyn in te dienen. Wanhopig laat Goossenaerts hem weten: *"Filip, hebt gij ons met de nu gebruikte methode nog veel te verwijten? Ik heb u, amice, onbevangen geschreven (…) Doe gij het ook eens…"*[113] De Pillecyns antwoord klinkt bitter: *"De houding van de Raad te mijnen opzichte kan ik nog niet aanvaarden. Misschien zijn er wel daaronder die liever hebben dat er niets gebeurt. Wat er ook van zij: in al de commissies zullen personen zitten die aan den enen of anderen van ons niet zullen behagen."* Maar hoe koppig hij ook aan de weg van de culturele herordening timmert, hij moet zijn VNV-kameraad ook toegeven dat de zaken niet lopen zoals het zou moeten: *"En vergissingen zullen er ook begaan worden."*[114] DeVlag en de SS werpen ook een schaduw over zijn door de dood van Elvire getekende gezin. Dochter Godelieve kondigt aan dat ze in 1943 wil trouwen met DeVlag-man Emeric Van den Heuvel. Filip is allesbehalve gelukkig dat zijn oogappel aan de hand van een politieke 'vijand' het al door Elvires dood getekende huis zal verlaten.[115]

De schizofrene situatie van het collaboreren en toch niet opgeslokt willen worden door de SS-machine die van Vlaanderen een ondergeschikte Duitse gouw wil maken, moeten zwaar wegen. Wellicht ook voor de schipperende NV-leider De Clercq. Op 22 oktober wordt hij door een hartaanval geveld. De Pillecyn draagt op 27 oktober, samen met zijn Frontkameraden Daels, Borginon en VOS-voorzitter Germain Lefever de linten van de praalwagen. Ze worden bijgestaan door twee vrijwilligers van het Vlaamse legioen van oostfronters.[116] Gaat het door De Pillecyns hoofd dat hij ook zijn hoop op een doorbraak van Vlaamse autonomie ten grave draagt? Om een machtsvacuüm te voorkomen, neemt Henrik Elias het roer van het VNV over – iemand die erg vijandig staat tegenover van de SS en DeVlag. De Pillecyn heeft een goede band met Elias, en zal die ook trouw blijven wanneer Elias na de oorlog vele jaren in de cel zit. Tijdens zijn proces zal Filip beweren dat hij zich na de dood van zijn vrouw heeft teruggetrokken uit de culturele politiek.[117] Die bewering stemt niet overeen met de feiten. Hij lijkt eerder verbeten verder te werken, ook al keren heel wat projecten zich nu tegen hem en een Vlaamse autonomie. Hij blijft Elias en het VNV helpen om DeVlag klein te krijgen. Het VNV staat echter onder zware druk van de SS en de groot-Duits denkende DeVlag om de collaboratiebeker tot op de bodem leeg te drinken zonder garanties op een

113 Brief van Jozef Goossenaerts aan Filip De Pillecyn, 19 november 1942 in: L. Buyle, *Filip De Pillecyn-kalender […]*, p. 278. Zie ook: L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging - deel 3 […]*, p. 208.

114 Letterenhuis P 505/B: Brief van Filip De Pillecyn aan Jozef Goossenaerts, 3 december 1942.

115 L. Buyle, *Filip De Pillecyn-kalender […]*, p. 284. Dat De Pillecyn zijn dochter de raad gegeven had niet met Emeric Van den Heuvel te trouwen, blijkt uit een (ongedateerde) gevangenisbrief van 1949 aan Godelieve. Wanneer hij verneemt dat Godelieve van hem wil scheiden, schrijft hij haar: *"Bij ons bezoek hebt gij mij gezegd dat gij indertijd naar mijn raad had moeten luisteren"*. Letterenhuis P 505/B 2.

116 *Volk en Staat*, 27 oktober 1942 (editie b).

117 Verklaring van De Pillecyn in De Pillecyns strafdossier, p. 2 – verhoor van 17 december 1946.

autonoom Vlaanderen. Eind 1942 en begin 1943 doet De Pillecyn voor het VNV een Dosfel-voordrachtentournee over zijn stokpaardje: het onderwijs. Hoe scholen een plek moeten worden waar de jeugd het individualisme moet overstijgen. In de plaats van Latijns-gericht moeten de scholen voor hem meer Germaans worden.[118] Volgens de verslaggever van *Volk en Staat* zou hij zich tijdens zijn lezing in Gent zelfs positief over de strijd aan het oostfront hebben uitgelaten: *"daar strijdt het hart van Vlaanderen"*.[119] Voor de Duitse bezetter lijkt De Pillecyn in 1943 nog steeds een nuttige kracht in de propagandaoorlog. In april 1943 wordt hij door prof. Hans Teske, *Sonderführer* van het Militaire Bestuur in Brussel, gevraagd om de graven te bezoeken waarin de Russen in de lente van 1940 naar schatting 22.000 Poolse officieren afmaakten. De reis naar het massagraf van Katyn wordt gecoördineerd door de *Europäische Schriftsteller Vereinigung* (ESV) – een geesteskind van Goebbels dat Duitsland ook tijdens de oorlog de schijn van een grote cultuurnatie moest geven. Als schrijvende getuige was De Pillecyn een voor de hand liggende keuze. Hij was er in oktober 1941 bij geweest toen in Weimar in aanwezigheid van Goebbels en andere internationale auteurs de ESV-schrijversbond werd gesticht die een alternatief moest vormen voor het links-liberaal geachte PEN.[120] De Pillecyn weet na zijn jaren aan het IJzerfront dat oorlog een afstotelijke zaak is – hij schreef jarenlang heftige antimilitaristische columns voor het VOS-blad waarin hij ook Hitler op de korrel nam.[121] Maar de beelden van de honderden opgegraven, halfvergane lijken van de vastgesnoerde Polen raken hem diep: *"Men heeft ze uit de put gehaald en in rijen gelegd nadat ze geïdentificeerd zijn. De schedels neigen naar ons toe. (...) De dichtstbij liggende heeft lang zwart haar aan hals en slapen. Het sterke gebit grijnst uit de open mond. Het is alsof die mond is blijven openstaan in een laatste gehuil. En velen rondom liggen zo. De handen liggen als nutteloze dingen, zij zijn met de huid nog overdekt. (...) Het vlees is weggeteerd, maar over handen en gelaat spant nog de huid. (....) De polsen zijn als afgebroken stokken."*[122] De Pillecyn doet zijn gruwelijke verslag met collega-schrijver Ferdinand Vercnocke op een persconferentie van 27 april. *"Wat ik evenwel hierbij onderstrepen wil – aldus besloot Dr. Filip De Pillecyn – is het feit dat men van deze reis terugkeert met een geweldige, ja kolossale vrees voor het bolsjewisme."* De horrorberichten van De Pillecyn en VNV-aanhanger Vercnocke komen de bezetter goed van pas in de ronselcampagne voor oostfrontstrijders. In Duitsland werd Katyn dan weer in de kranten uitgesmeerd en soms gekoppeld aan 'judo-bolsjewitische moordlust'.

118 *Vooruit*, 27 november 1942.

119 *Volk en Staat*, 28 november 1942, editie b in: L. Buyle, *Filip De Pillecyn-kalender*, p. 281. In andere krantenverslagen over De Pillecyns Dosfel-lezing op 25 november aan de universiteit in Gent, wordt echter geen gewag gemaakt van opmerkingen over het oostfront. Zie ook: *Vooruit*, 27 november 1942.

120 E. Waegemans, *Een geweldige, ja kolossale vrees voor het bolsjewisme – F. De Pillecyn naar het dodenwoud van Katyn*, in: *Filip De Pillecyn Studies III*, 2007, pp. 151-150. Zie ook: J. De Pillecyn, *Marcel Jouhandeau en Filip De Pillecyn in Weimar*, in: *Filip De Pillecyn Studies IV*, 2008, pp. 75-94.

121 *De Vlaamsche Oud-Strijder*, 14 oktober 1934.

122 E. Waegemans, *Een geweldige, ja kolossale vrees voor het bolsjewisme – F. De Pillecyn naar het dodenwoud van Katyn*, in: *Filip De Pillecyn Studies III*, 2007, pp. 151-150. Zie ook: J. De Pillecyn, *Marcel Jouhandeau en Filip De Pillecyn in Weimar*, in: *Filip De Pillecyn Studies IV*, 2008, pp. 75-94.

TERUG NAAR HET SCHELDELAND EN DE LITERATUUR

Hoe dichter de oorlog hem op het lijf zit, hoe meer Filip weer naar zijn Scheldeland en de literatuur lijkt te worden gezogen. In mei 1943 sticht hij met dichter en Zwarte Brigade-lid Bert Peleman de kunstenaarsgroep De Meivisch, genaamd naar een legendarische vis die de oerkracht van de natuur symboliseert. De Schelde werd in die tijd in Nieuwe Orde-kringen wel meer bezongen als zinnebeeld van het grootse Vlaamse verleden én van Vlaanderens onstuitbare dynamiek.[123] De groep krijgt voor projecten zoals een film over het mythische Scheldeland steun van de Duitse bezetter.[124] Ook al omschrijft men de doelstellingen van de groep als apolitiek: *"boven en buiten alle politieke en ideologische overtuiging een groep kunstenaars verenigen die bereid waren de Schelde als inspiratiebron in hun werk op te nemen (…)"*.[125]

Het intensere contact met zijn Scheldeland en het moeizame gevecht voor een nieuwe orde met een autonoom Vlaanderen doen De Pillecyn weer proza schrijven. Nochtans beweerde hij op de collaborerende Zender Brussel niet lang voordien: *"Ik geloof dat er voor het ogenblik nuttiger werk te doen is dan boeken te schrijven"*.[126] Hiermee verwees hij naar zijn bezigheden als lid van de Cultuurraad en als directeur van het Middelbaar Onderwijs. Blijkbaar is zijn geloof in het nut van zijn cultureel-politiek engagement met de bezetter aan het tanen. Op 16 mei 1943 werkt hij de korte novelle *Dat was niet verloren* af. Daarin verweeft hij de strijd tegen een vreemde bezetter met de magie van zijn geboortestreek. Dit verhaal over de boerenkrijg zal een voorstudie blijken van de Boerenkrijg-roman *Jan Tervaert*. Aan dat boek zal hij tot in zijn gevangenisjaren blijven werken.[127] In Het Sas, het stamcafé van De Meivisch-groep in Bornem, leest hij de eerste hoofdstukken van *Jan Tervaert*.[128] Vlaamse boeren komen er in opstand tegen de (Franse) bezetter die geen respect toont voor de lokale tradities en godsdienst. Het boek zindert van opstandigheid tegen alle buitenlandse machten. Zijn hoofdpersonages blijken er nochtans al snel van doordrongen, dat ze het nooit kunnen halen: *"Och Jan, 't is niet voor het volk van heden dat wij bereid zijn te offeren; het is ziek van hypocrisie en lafheid (…) Wij zijn de schakel tussen een volk dat is geweest en een volk dat worden kan."*[129]

123 D. De Geest, *Collaboratie of cultuur, een Vlaams tijdschrift in bezettingstijd*, Antwerpen, 1997, p. 42.

124 B. Peleman, *Geboeid maar… ongebonden – getuigenissen uit een beloken tijd*, Retie, 1983, p. 45. Zie ook: K. De Boodt, *De Meivisch*, op: digitale *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2024.

125 K. De Boodt, *De Meivisch*, op: digitale *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2024.

126 VRT archief - AIM01303079 – fragment van een oorlogsinterview met Filip De Pillecyn op Zender Brussel.

127 Brief van Die Keure-uitgever Peeters aan Filip De Pillecyn, 29 maart 1944.

128 B. Peleman, *Geboeid maar…* […], p. 46.

129 F. De Pillecyn, *Jan Tervaert, Verzameld Werk I*, Leuven, 1959, p. 471.

> Cover van het boek *Jan Tervaet* door Filip De Pillecyn. [ADVN, VB 2822]

Vele boerenkrijgers strijden zich in De Pillecyns roman dood in de hoop dat hun bloedoffer de volgende generaties zal inspireren. Terwijl de dromen van de Nieuwe Orde vastlopen, koestert Filip die herinnering aan de tragisch-heldhaftige boerenkrijgers. In Mechelen zorgen oorlogsburgemeester Baeck en hijzelf op 11 juli 1943 voor een hulde aan de in Mechelen gefusilleerde 'brigands'.[130] Baeck zou een jaar later zelf op de vlucht slaan voor het executiepeloton. Eenzelfde doemsfeer als in *Jan Tervaert* spreekt uit de openingsrede van de tiendaagse Nationale Cultuurdagen door Verschaeve. De Nationale Cultuurdagen moeten een aanmoedigende hoogmis voor het VNV en voor Mechelen worden. De stad krijgt van de Cultuurraad zelfs de oorkonde uitgereikt van 'stad van de nationale cultuurdagen'. De verwelkomingen op 13 juni door De Pillecyn en burgemeester Baeck zijn doordrenkt van het VNV-discours van de droom van een autonoom groot-Nederland. Terwijl de krijgskansen keren, wil men de oude droom weer aanwakkeren: *"(…) de kans voor de Nederlanden om den eenheidswil en de eenheidsdrang die nooit gedoofd kon worden (…)"*.[131] In aanwezigheid van Duitse officieren gaat men radicaal in tegen de groot-Duitse DeVlag-koers. Verschaeve helt op dat ogenblik over naar DeVlag en aarzelt aanvankelijk om op Cultuurdagen te spreken.[132] Net zoals De Pillecyn, is hij echter geschokt door de lijken van Katyn die hij in een fotoboek heeft aanschouwd. Grimmig schildert hij op 13 juni 1943 in een overvolle bioscoopzaal Cinex aan de Bruul apocalyptische beelden: *"Satan is gerezen, hij heeft Rusland in zijne hand, en Rusland ontsnapt niet aan de hand die het houdt, maar voert alles uit wat zij aanwijst… Satans hand wijst enkel naar den algemenen dood."* Verschaeve ziet het kwade boven de Mechelse Sint-Rombouts-toren zweven. *"In den hemel vliegen de duivels ook, die niets eerbiedigen, die 't schoonste uitverkiezen*

130 G. Clerbout & A. Rydant, *Mechelen 1940-1945 […]*, pp. 406-407.
131 *Volk en Staat*, 15 juni 1943 (editie b).
132 R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve […]*, p. 371.

voor hun lage aanslagen. Ik zag in verbeelding de vliegers cirkelen boven dien toren en hemzelf branden en instorten, en een vloek steeg uit mijn hart op."[133] Vlaanderen voert voor Verschaeve een doodstrijd tegen de joden, de communisten en de decadentie. Op korte termijn zal de Westerse cultuur bloeden, zo spiegelt hij zijn Mechelse publiek voor. Alleen de kracht van het Vlaamse bloed zal doorheen de puinhopen vloeien en nieuw leven laten opbloeien. Hoezeer er na de doempreek over de brandende Mechelse torens ook wordt geapplaudisseerd, Verschaeves lezing zet een domper op de ietwat wanhopige triomfstemming die het VNV wil orkestreren. De kloof tussen het VNV en de voor de SS kiezende priester zal snel verdiepen. In februari 1944 zal De Pillecyn in de Cultuurraad afblokken dat er VNV'ers opgenomen worden in het feestcomité voor Verschaeves zeventigste verjaardag.[134] Tot woede van het Militaire Bestuur stuurt de partij haar kat naar de feestelijkheden.[135]

Tijdens de tweede dag van de Cultuurdagen staat De Pillecyn in de schijnwerpers. Tijdens 'de dag van de letterkunde' wil hij de Landskamer van Letterkundigen opwekken uit de door vele auteurs gewenste slaap. Na een sneer naar *"decadente en zichzelf aanbiddende literatoren"*, kondigt hij aan dat het tijd is om verder te werken aan een nieuwe literaire orde: *"We hebben te lang gewacht en nu steken we definitief van wal, omdat we menen dat deze tijd geen tijd van stilstand voor ons cultuurleven mag zijn. (…) Wie echter niet toetreedt, zal zich mettertijd zelf buitensluiten. Wij vragen geen verloochening van persoonlijkheid, noch kunstsmaak."*[136] De Pillecyn laat er geen gras over groeien. Al enkele dagen later stuurt hij een brief naar kameraad Claes om die te verzoeken gouwafgevaardigde voor Brabant te worden. Hij laat ook weten dat Claes' vrouw, de schrijfster Stephanie Vetter, haar lidmaatschapsformulier voor de landskamer nog niet heeft ingevuld, want 'vermoedelijk vergeten'.[137] Hiermee brengt hij Claes in een lastig parket. Hij heeft dan weinig zin om een vooraanstaande rol te spelen in De Pillecyns literaire Nieuwe Orde-plannen. Zijn vrouw zag het lidmaatschap van zo'n Landskamer niet zitten en blijft zich op de vlakte houden, net als vele andere schrijvers.[138] Op het vlak van vertalingen boekt hij wel een succesje. Hij stelt een bloemlezing van Vlaamse verhalen samen die Duitsers een beeld moeten geven van de levenskracht van de Vlaamse Literatuur. Naast zijn oudere novelle *De aanwezigheid*, weet hij bijdragen van onder meer Maurice Roelants, Gerard Walschap, August Van Cauwelaert en Ernest Van der Hallen te verzamelen. Zoals gewoonlijk is hij literair allesbehalve sectair of preuts en weet hij effectief zuilen en kliekjes te overschrijden. Hij neemt ook *De Leeuwentemmer* van de in zijn ogen cynische en 'niet-volksverbonden' Willem Elsschot

133 *Volk en Staat*, 15 juni 1943 (editie b).
134 R. Vanlandschoot, *Kapelaan Verschaeve […]*, pp. 375-380.
135 Br. De Wever, *Greep naar de Macht*, p. 566.
136 *Volk en Staat*, 15 juni 1943 (editie b).
137 Brief van Filip de Pillecyn en Korneel Goossens aan Ernest Claes, 24 juni 1943.
138 B. Govaerts, *Ernest Claes: de biografie van een heer uit Zichem*, Antwerpen/Utrecht, 2016, p. 347.

^ Nationale kultuurdagen; zicht op de zaal en de genodigden, waaronder VNV-leider Elias, gouverneur Wildiers, Dr. Jacob, gouverneur Dr. Lijssens en Bulkaert, Dr. Wouters, gevolmachtigde van Arbeid, Emiel Hullebroeck, Theo Brouns, burgemeester Baeck, bestendig afgevaardigde Heylen, schepen de Wit e.a., 19 juni 1941. [Collectie Stad Antwerpen, Letterenhuis]

op en een verhaal van zijn Mechelse oud-leerling Piet Van Aken.[139] De bloemlezing verschijnt in 1943 als *Das zwiefache Leben*. Voordien kwam ook al de vertaling *Der Soldat Johan* in de Duitse boekhandel.[140] Troost zal De Pillecyn ook gevonden hebben in het eerste De Meivisch-weekend op 26 en 27 juni 1943 in Temse. Vele kunstenaars uit zijn

139 S. Lambrechts, *De Pillecyns bloemlezing Das zwiefache Leben. Flämische Novellen der Gegenwart* (1943), in: *De Pillecyn-studies XV*, 2019, pp. 83-105.

140 Even lijkt het er ook op dat hij in 1943 zijn eerste prestigieuze literaire prijs kan binnenhalen, de regeringsprijs voor Vlaamse romankunst 1939-1941 waarvoor *De Soldaat Johan* op de shortlist staat. Met bevriende juryleden als Jozef Muls en Gerard Walschap liggen zijn kaarten niet slecht, ook al zijn er kapers op de kust zoals Herman Teirlinck met *Maria Speermalie*. Uiteindelijk zal Ernest Claes de prijs krijgen voor *Jeugd*.

'volksverbonden' netwerk ontmoeten elkaar bij zijn geliefde Scheldeboorden zoals: Ernest Van der Hallen, Karel Vertommen, René Verbeeck en schilder Prosper De Troyer. De twee eerste waren de trekkers van het intussen door de Duitsers verboden katholieke, 'Dietse' tijdschrift *Volk*. Dat ze met De Pillecyn in het verhaal van De Meivisch stappen, geeft aan dat ze hem wellicht niet verwijten dat hun blad – waarin halfweg de jaren dertig ook kritiek te lezen stond op de kerkvervolgingen van Hitler – door de bezetter werd opgedoekt.[141] De jongere generatie klimt aan boord via mensen als Bert Peleman, Blanka Gyselen en Valère De Pauw. Een hoogtepunt van het weekend is een boottocht naar het monument voor Emile Verhaeren aan de stroom. De strijders voor de Nederlandse taal lezen er in het Frans gedichten voor van de grote Scheldedichter en kosmopoliet.[142] De Pillecyn sluit het weekend af met de boodschap: *"Moge de geest van kameraadschap, die ons hier heeft begeleid, verder door ons worden uitgedragen"*.[143] Bijna alle Meivisch'ers zullen later wegens collaboratieactiviteiten veroordeeld worden en een netwerk van 'onderlinge bijstand' vormen.

Ten huize De Pillecyn vinden voor het begin van de voorlaatste oorlogszomer grote veranderingen plaats. Dochter Godelieve trouwt half juni met DeVlag-propagandist Emeric. Het koppel neemt zijn intrek op wandelafstand van haar ouderlijk huis. Op zaterdag 7 augustus 1943 huwt Filip met zijn jarenlange minnares Suzanne De Cavel. De plechtigheid begint die zaterdag om tien uur bij de ouders van Suzanne aan de Leiekaai. Suzanne en Filip brengen de avond voordien door in hotel 'Telegraaf' in Gent-Zuid. Daar spreken ze af met huwelijksgetuige Ernest Claes en diens vrouw Stephanie. De volgende dag gaat het om tien uur van Suzannes ouderlijk huis naar het stadhuis voor de huwelijksplechtigheid.[144] De zesendertigjarige Suzanne oogt in een sober wit kleed en strak achterover gestoken haren nog jong en vooral heel blij dat ze eindelijk het leven kan delen met de man die ze al zo lang bemint.[145] Een echte huwelijksreis zit er tijdens die oorlogsdagen niet in. Het koppel brengt het volgende weekend door aan de Schelde voor de tweede Meivisch-bijeenkomst. De pasgehuwde Filip wijdt er de 'Meivischstaak' in: een zes meter hoge betonnen paal versierd met de emblemen van de kunsten. Bovenaan prijkte een metalen meivis die als windwijzer dient: *"De Schelde trekt naar het Noorden en ook onze bestemming ligt in die richting (…)"*.[146] Heeft De Pillecyn iets van de liefde tussen hem en Suzanne verwerkt in hoofdpersonage Janne van *Jan Tervaert*? Janne moet lange tijd haar geliefde opstandeling heimelijk koesteren vooraleer ze eindelijk Jans vrouw wordt. *"Een grote, dankbare liefde vulde zijn hart. Zij was goed geweest als een moeder, en zorgzaam als een vrouw lang voor zij iets ver-*

141 Al in het eerste nummer van *Volk* haalt redacteur Dirk Vansina uit naar de houding van Hitlers regime tegenover de katholieke kerk: *"In het ons zeer nabije Duitsland zijn tekenen aanwezig dat, door het nieuwe heidendom, het civilisatietijdperk zal ten einde lopen (…)"*, in: *Volk*, jg. 1, p. 6.

142 *Vooruit*, 2 juli 1943.

143 *Vooruit*, 2 juli 1943.

144 Brief van Filip De Pillecyn aan Ernest Claes, 3 augustus 1943.

145 Huwelijksfoto in: L. Buyle, *Filip De Pillecyn-kalender […]*, p. 285.

146 K. De Boodt, *De Meivisch […]*.

wachten of hopen kon."[147] Net als Janne zou Suzanne haar man al snel zien vertrekken omwille van een mislukte revolutie.

HET EINDSPEL

De Nieuwe Orde en de Duitse krijgskansen brokkelen zienderogen af. Op 4 december 1943 neemt De Pillecyns oude Frontkameraad Frans Daels ontslag als VNV-lid.[148] Hij heeft al langer gewaarschuwd dat het VNV en de Vlaamse beweging de grote verliezer dreigen te worden wanneer men zijn lot blindelings aan de Duitsers koppelt. Het gewapend verzet neemt de VNV'ers almaar meer op de korrel. In de loop van 1943 sterven 57 VNV'ers door aanslagen.[149] Een spiraal van geweld tussen de collaborerende groepen en het verzet leidt in Limburg bijna tot een burgeroorlog. Ook in Antwerpen en Mechelen liggen de VNV'ers onder vuur. Naast de dreigende aanslagen eisen ook spanning en stress hun tol. In Mechelen bezwijkt eind januari 1944 VNV-arrondissementleider en boekhandelaar Emiel De Ceulener aan een hartaanval. De Pillecyn begeleidt de VNV'er op zaterdag 29 januari naar het graf.[150] De vergaderingen van de Vlaamse Cultuurraad woont hij nog bij. Maar de raad rijdt zich almaar meer vast in de loopgravenstrijd tussen VNV en DeVlag. Op 22 september 1943 leidt dit tot een open conflict tussen de Cultuurraad en de door het vele geweld gespannen Limburgse VNV-gouwleider Theo Brouns. Die verwijt de Cultuurraad dat die, zonder voorafgaand overleg, via de bezetter een verordening heeft laten uitvaardigen waarin de Cultuurraad als hoogste culturele instantie wordt erkend. De VNV'ers zijn er als de dood voor dat alle lokale cultuuractiviteiten door de SS/DeVlag-gerichte Cultuurraad moeten worden goedgekeurd.[151] De Pillecyn probeert eerst de gemoederen te bedaren om daarna vooral te zwijgen.

Ondanks alle propaganda, wordt het duidelijk dat Duitsland de oorlog dreigt te verliezen. In Januari 1944 stoten de Russen door tot aan de Poolse grens. Nu de Vlaamse Cultuurraad en de literaire herordening in het slop zitten, lijkt De Pillecyn zich, naast het schrijven aan *Jan Tervaert*, nog meer op lokale, VNV-verbonden culturele netwerken te storten. De Meivisch bouwt bij Bornem een heus Meivisch-heem waar de leden van de werkgemeenschap zich kunnen terugtrekken uit het grimmige heden. En terwijl er in de dagbladen openlijk gespeculeerd wordt over de datum van een geallieerde invasie, wordt er in maart 1944 een Brussels bijhuis van De Meivisch ingewijd. Dat moet een centrum worden van 'Vlaams leven en duurzame kameraadschap'. Tijdens de persvoorstelling van het clubhuis verklaart De Pillecyn: *"Dan zal*

147 F. De Pillecyn, *Jan Tervaert, Verzameld Werk I […]*, pp. 553-554.
148 Br. De Wever, *Greep naar de Macht*, p. 599.
149 Br. De Wever, *Greep naar de Macht*, p. 584.
150 *Gazet van Mechelen*, 30 januari 1944.
151 ADVN, AC460 - Fonds Cyriel Verschaeve: Stukken van de Nederlandse Cultuurraad 1940-1941, inv. nr. 1128 + 1129.

Peleman met zijn initiatief ten slotte oneindig veel meer hebben kunnen bereiken, dan met al de gilden en officiële kunstenaarsverenigingen die wel beweren te bestaan, maar zeker en vast niet leven".[152] Of met andere woorden de mede-architect van de culturele herordening geeft aan dat die grote plannen mislukt zijn. Dat wil niet zeggen dat hij de machtsstrijd opgeeft met het naar een groot-Duitsland strevende DeVlag. In dezelfde geest als die van De Meivisch lanceert hij met de VNV-politicus en auteur Frans Van Waeg in april 1944 een Cultuurverbond voor Brabant. Met plaatselijke kunstenaars willen ze de lokale cultuur zowel beschermen als vernieuwen. Net op de dag dat *Volk en Staat* De Pillecyns jongste cultuurproject bekend maakt, worden de Jeroen Boschachtige doembeelden die Verschaeve voor Mechelen schilderde, werkelijkheid.[153] Op 19 april hebben geallieerde bommenwerpers het gemunt op de werkplaatsen van de spoorwegen bij de Arsenaal-wijk. Honderden bommen missen hun doel en treffen de stad. Reusachtige stof-en rookwolken hangen boven Mechelen. Vele gebouwen in het stadscentrum staan in brand. Vanop grote afstand ziet men uitslaande vlammen in het dak van de Onze-Lieve-Vrouw kerk bij de Dijle. In de vroege nacht van 1 op 2 mei ondernemen de geallieerden een tweede poging om de spoorweginfrastructuur te vernietigen. Men verblindt de Duitse radars met een wolk van zilverpapier. Daarna laten ze een nog zwaardere bommenlading los, ondanks de voor de trefzekerheid ongunstige weersomstandigheden. Ook in Filips straat worden huizen getroffen. Een van de bewoners komt om en een buurman geraakt gewond.[154] In de stad vallen minstens 170 dodelijke slachtoffers.[155] Begin mei 1944 sterven er nog meer mensen uit Filips onmiddellijke omgeving. Bert De Troyer, straatgenoot en zoon van zijn goede schildervriend Prosper, sneuvelt als SS'er 'in de strijd voor de christelijke beschaving' in de slag bij Jampol in Rusland.[156]

Op 6 juni 1944 landen de geallieerden op de kusten van Normandië. De 'volksverbonden' kunstkringen werken echter stug verder. Op 5 juli onthult De Pillecyn het beeld 'Bevruchting van de Schelde' in het Meivisch-huis in Brussel.[157] Daar worden plannen gesmeed voor een eerste Meivisch-groepstentoonstelling in september 1944. En het eerste belangrijke Meivisch-boek Schoon Scheldeland verschijnt.[158] En men plant op 13 augustus een Schelderondvaart met een plechtigheid bij het gedenkteken voor de

152 *Volk en Staat*, 12 maart 1944.

153 *Volk en Staat*, 19 april 1944.

154 Jan Frans uit de Brusselsesteenweg 248. Zie: dodenlijst, in: *Gazet van Mechelen*, 4 mei 1944. Victor Van der Hulst uit de Brusselsesteenweg 262. Zie gekwetstenlijst, in: *Gazet van Mechelen*, 5 mei 1944.

155 *Gazet van Mechelen*, 5 mei 1944. Zie ook: https://www.mechelen.be/burgerslachtofferperk/kijkdoos-4-bombardement-1-mei-1944.

156 Het overlijdensbericht van Bert De Troyer verschijnt op 4 mei in de *Gazet van Mechelen*: G. Clerbout & A. Rydant, *Mechelen 1940-1945 […]*, p. 421.

157 *Vooruit*, 8 juli 1944.

158 Dat boek verschijnt bij de nazi-uitgeverij De Burcht met gedichten van De Pillecyn en foto's van Hendrik Selleslags, de vader van de vermaarde fotograaf Herman Selleslags. Boekbespreking van *Schoon Scheldeland* in: *Gazet van Mechelen*, 14 juni 1944.

Boerenkrijg in Bornem waar een van de bloedigste episodes van die opstand plaatsvond.[159] Alsof niet een deel van de stad in puin ligt en kerktorens hebben gebrand, moeten ook de Nationale Cultuurdagen van 1944 kost wat kost doorgaan in Mechelen, of wat er van die stad rest. Door de geallieerde bombardementen zijn er maar liefst zesduizend woningen vernield of beschadigd. De Poortere klinkt in *Volk en Staat* als een personage uit *Jan Tervaert*: *"De geschiedschrijvers moeten in de toekomst kunnen te boek stellen, dat wij ons op deze beslissende ogenblikken bewust zijn geweest van onze traditionele kracht om in de eerste plaats ons eigen zelf te zijn, om blijk te geven van een geestelijke zelfstandigheid, ons verleden waardig en gewichtig genoeg om onze plaats in een hervormde wereld veilig te stellen"*, aldus de VNV-cultuurschepen.[160] De laatste stuiptrekkingen van de nieuwe culturele orde en van de Nationale Cultuurdagen zijn een onwezenlijke vertoning.[161] Over de zwaargehavende en rouwende stad klinkt op 8 juli 1944 het virtuoze beiaardspel van Staf Nees. Voor een groepje van een vijftigtal aanwezigen brengt Antoon Jacob van de Cultuurraad in de Raadzaal een toespraak over hoe de cultuurdagen in 1945 in het teken zullen staan van een Germaanse zegen.[162] Theo Brouns oreert er over de grootse toekomstige rol van de (inter)provinciale cultuurdiensten.[163] Veel vergaderingen van die provinciale cultuurdiensten zullen er niet meer volgen. Maanden later staat hij voor het vuurpeloton.

Intussen werken de Meivisch'ers koortsachtig verder aan dat wat hun eerste grote ontmoeting met een breder publiek moet worden: de groepstentoonstelling in het hartje van Antwerpen. De timing van de opening door Antwerps VNV-cultuurschepen Odiel Daem blijkt bijzonder ongelukkig. In de verte davert de artillerie van de bevrijder. Vier dagen later zit De Meivisch-oprichter Bert Peleman in een leeuwenkooi van de Antwerpse zoo.[164] Op 2 en 3 september vluchten de Duitsers hals over kop uit Mechelen, net als de Mechelse burgemeester.[165] De Pillecyns dochter Godelieve en haar De Vlag-man 'Rik' vertrekken met de wagen naar Duitsland. Niet veel later fietsen De Pillecyn en zijn vrouw langs het Scheldeland van Jan Tervaert, naar het dorp Eksaarde waar zijn oudere broer Jozef woont om er enkele dagen onder te duiken alvorens zich aan te geven bij de weerstandsgroep Nationale Koninklijke Beweging. Nu de man die Vlaanderen wilde helpen cultuur te herbronnen vertrokken is, worden zijn huis en de bibliotheek geplunderd door buren.[166] Filips geliefde eerste drukken van zeventiende-eeuwse boeken zoals die van Jan Luyken – auteur-etser van *Spiegel*

159 Letterenhuis V 526/86. Uitnodiging voor Scheldevaart: Brief van Bert Peleman aan Karel Vertommen, 9 augustus 1944.

160 *Volk en Staat*, 8 juli 1944.

161 G. Clerbout & A. Rydant, *Mechelen 1940-1945 […]*, p. 193.

162 H. De Lannoy, *Nationale Kultuurdagen […]*.

163 *Volk en Staat*, 9 juli 1944.

164 B. Peleman, *Geboeid maar…[…]*, pp. 47-48. Zie ook: K. De Boodt, *De Meivisch […]*.

165 G. Clerbout & A. Rydant, *Mechelen 1940-1945 […]*, pp. 491-492.

166 S. Lambert, *Kinderen van de collaboratie, Getuigenissen van nakomelingen van collaborateurs in de Tweede Wereldoorlog*, scriptie UGent, Vakgroep geschiedenis, 2009-2010, p. 77.

van het Menselyk Bedryf – gaan voorgoed verloren, net als zijn liefdesbrieven aan zijn overleden Elvire en zijn vuurkruis-medaille van de Eerste Wereldoorlog.[167] De Pillecyn zal nooit terugkeren naar zijn Mechelse huis.

CONCLUSIE

De ontgoocheling van De Pillecyn in de Belgische democratie was zo groot dat hij vanaf het begin van de Duitse bezetting zich publiekelijk achter een nieuwe orde schaarde. Zijn anti-Belgicisme en Vlaams-nationalisme waren daarbij belangrijke factoren.[168] De Pillecyn beschouwde zichzelf in zijn eigen woorden als een 'testamentuitvoerder' voor de Vlaamse Frontkameraden die aan de IJzer hun leven hadden geofferd. Door zijn vroegere contacten via onder meer DeVlag werd hij onmiddellijk door het Duitse Militaire Bestuur, met de hem al bekende *Kulturreferent* Franz Petri, als een vertrouwenspersoon beschouwd.

Door sommige auteurs werd De Pillecyns rol tijdens de bezetting geminimaliseerd. Zo schreef Anton Van Wilderode in 1992 in een bij een wetenschappelijke uitgeverij uitgegeven boek over De Pillecyn: *"In 1947 komt hij voor de Krijgsraad die hem niets anders dan 'een rijke culturele bedrijvigheid' ten laste kan leggen"*.[169] Dat lijkt een echo van de verdediging die De Pillecyns advocaat René Victor in 1947 voor de Krijgsraad bracht. In datzelfde boek vindt men echter de eerste diepgaande studie van De Pillecyns activiteiten tijdens de Tweede Wereldoorlog door Romain Vanlandschoot.[170] Die toonde aan hoe belangrijk de rol van De Pillecyn was in tijden waarin cultuur, politiek en propaganda in elkaar overvloeiden. Vanlandschoot beperkte zich vooral tot het eerste oorlogsjaar en had (net zoals Van Wilderode) geen toegang tot het strafdossier van De Pillecyn bij de Krijgsraad.

De Pillecyn wilde de oude, Belgische orde achter zich laten – wat niet noodzakelijk betekende dat hij een aanhanger was van de 'heidense' Hitler over wie hij vroeger in de VOS-krant enkele negatieve stukken had geschreven. Hij genoot echter genoeg vertrouwen en prestige bij de Duitsers waardoor het Duitse Militaire Bestuur meteen na de capitulatie met hem en Jef Van de Wiele een architectuur voor nieuwe culturele orde op maat van Vlaanderen uittekenden. Dat joden in die orde geen plaats meer hadden,

167 Getuigenis van De Pillecyn in brief van eind 1947 aan raadsheer van de Krijgsraad Guillaume Huybrechts. Zie: L. Buyle, *Filip De Pillecyn-kalender […]*, p. 321. Over zijn gestolen medailles: zie brief van Filip De Pillecyn aan de dienst Eervolle Onderscheidingen van het Ministerie van Landsverdediging, 12 oktober 1956.

168 Voor een meer gedetailleerde beschrijving van *push- en pull*factoren in de ideologische collaboratie van Vlaams-Nationalisten zie: Br. De Wever, *Collaboratie en repressie*, in: F-J. Verdoodt, *Voorwaarts maar niet vergeten*, Gent, 2001, pp. 30-34.

169 A. Van Wilderode, in: *Honderd jaar Filip De Pillecyn*, Gent, 1992, p. 18.

170 R. Vanlandschoot, in: *Honderd jaar Filip De Pillecyn*, Gent, 1992, pp. 181-215.

werd vanaf het begin door de Duitsers vooropgesteld. De Pillecyn en Van de Wiele overlegden echter niet alleen met het plaatselijk Militair Bestuur en de *Propaganda Abteilung*. Enkele malen koppelde men de strategie terug in Goebbels' Ministerie van Voorlichting en Propaganda te Berlijn. Zelfs in het erg goed gedocumenteerde artikel van Kris Humbeeck 'Begoochelingen en ontgoochelingen van een Vlaams nationaalsocialist', wordt de rol als 'officiële' mede-architect van De Pillecyn in de eerste maanden na de bezetting nog ietwat onderschat.[171] Bij monde van De Pillecyn was de nieuwe culturele orde absoluut nodig om de oude partijpolitieke hokjesgeest, na-ijver en versnippering te overstijgen en om de Vlaamse cultuur weer meer aansluiting te laten vinden bij een 'groots verleden' dat door de Belgische staat was gefnuikt. Daarom zal de kwalificatie van 'landsverrader' die auteur Tom Lanoye hem gaf in diens voorwoord van het door hem bewonderde *Monsieur Hawarden* op De Pillecyn vermoedelijk weinig indruk hebben gemaakt.[172] Voor hem was het de Belgische staat die Vlaanderen en zijn generatie van Frontstrijders verraden had. Hij dacht er ook niet aan om Vlaanderen te laten opslorpen door nazi-Duitsland. Vlaamse autonomie bleef voor hem tijdens de bezetting centraal staan.

Het werk achter de schermen van De Pillecyn en Van de Wiele werd eind 1940 geconsacreerd door hun benoeming als lid en als secretaris van de door Cyriel Verschaeve voorgezeten Vlaamse Cultuurraad. De door De Pillecyn in 1938 geïnitieerde 'nationale' Mechelse Cultuurdagen zouden een uithangbord van deze nieuwe culturele orde worden. Binnen de strategie van die culturele orde werd De Pillecyn door Franz Petri van het Militair Bestuur (dat zelf in een concurrentiestrijd met de SS geraakte) naar voor geschoven als directeur voor het middelbaar onderwijs. Daar kon hij rechtstreeks het voor het Militair Bestuur belangrijke dossiers aansturen van de naschoolse vormingen en volkshogescholen, waar de Duitsers een afdelingen over Vlaams-Duitse culturele uitwisseling wilden zien ontwikkelen.

171 K. Humbeeck, Begoochelingen en ontgoochelingen van een Vlaams nationaalsocialist: omtrent Filip De Pillecyn, in: *Zacht Lawijd*, nr. 4, 2010, pp. 23-65. Dat Humbeeck de graad waarmee De Pillecyn als mede-architect betrokken was bij het voorbereiden met het Militair Bestuur van de nieuwe culturele orde nog ietwat onderschat, heeft wellicht te maken met het feit dat hij het uitvoerige *Zweiter Bericht über Tätigkeit und Arbeitsziele Der Militärverwaltung in Belgien auf dem Gebiet der Kultur*, 15 november 1940 van Petri en Reeder niet lijkt het hebben geconsulteerd of gebruikt.

172 T. Lanoye, *Monsieur Hawarden en mijnheer De Pillecyn*, in: F. De Pillecyn, *Monsieur Hawarden*, Antwerpen, 2024, pp. 9-24. Tom Lanoye gaat bij zijn beschrijving van De Pillecyns oorlogsactiviteiten soms nogal kort door de bocht. Zo stelt hij dat De Pillecyn zich vanaf het begin van de bezetting fel inzette voor een Kultuurkamer naar Nederlands model. Die Nederlandse Kultuurkamer werd echter pas in november 1941 opgericht. Bij het begin van de bezetting werkte De Pillecyn mee aan een aan Vlaanderen aangepast alternatief voor de Duitse *Kulturkammer* – ook al was het doel van de bezetter uiteindelijk hetzelfde: het stroomlijnen en controleren van de cultuuruitingen. Vanaf december 1941 liet De Pillecyn in collaboratiekranten zoals *Het Laatste Nieuws* wel weten dat de Nederlandse Kultuurkamer een systeem is die ook in Vlaanderen zou moeten worden ingevoerd. Zie onder meer: *Het Laatste Nieuws*, 11 december 1941.

De Duitse bezetter, vooral de SS, investeerden echter vooral financiële middelen in de DeVlag en amper in de Cultuurraad, tot frustratie van De Pillecyn. DeVlag en SS stuurden aan op een aanhechting van Vlaanderen als 'gouw' in het Duitse rijk. Dat leidde al gauw tot een bittere concurrentieslag tussen het VNV en de DeVlag. De Pillecyn speelde daarbij een strategische rol als steunpunt van het VNV ook in de door de DeVlag gedomineerde Cultuurraad. Hoe belangrijk De Pillecyn voor het VNV was bij de poging om weer terrein op het expansieve DeVlag te winnen, blijkt onder meer uit het feit dat De Pillecyn voorzitter werd van het Nationaal Kultuurverbond in Mechelen, een VNV-initiatief dat (eerder vruchteloos) moest proberen de partij meer greep te geven op de nationale Cultuurdagen. Die intense maatschappelijk-politieke activiteiten betekenden niet dat de prozaschrijver De Pillecyn vergeten werd. De Pillecyns literaire werk werd door de Nieuwe Orde-kringen in de bloemen gezet, vooral voor zijn roman over een naar nieuwe tijden hunkerende *Soldaat Johan*. De *Propaganda Abteilung* stelde zelfs (tevergeefs) voor om De Pillecyn in 1942 te bekronen met de Immerman-prijs van de stad Düsseldorf.

De meeste culturele hervormingsprojecten van de nieuwe culturele orde zouden na het eerste bezettingsjaar verzanden. Een door De Pillecyn aangestuurde herordening van het literaire leven via een Landskamer voor Letterkunde en provinciale gouwen bloedde dood wegens het (passief) verzet van vele auteurs. Het literaire 'eenheidstijdschrift' *Westland* werd al snel gedomineerd door de DeVlag-stemmen. De Pillecyn trok zich uit de redactie terug. Ook de door hem geleide hervormingen van het naschools onderwijs liepen vast door de strijd tussen het VNV en de DeVlag.

Recentere studies zoals die van Humbeeck geven terecht aan dat De Pillecyn tot het bittere einde bleef verder werken aan een culturele herordening – ondanks wat die zelf daarover op zijn naoorlogs proces voor de Krijgsraad beweerde. Wat tot hiertoe weinig belicht werd, is echter dat De Pillecyn in het laatste oorlogsjaar aangaf niet meer te geloven in een grote '*top down*' hervorming van het culturele landschap. Dit wil echter niet zeggen dat hij zijn engagement voor een volksverbonden Vlaamse cultuurgemeenschap of de strijd tegen de DeVlag/SS liet varen. Net zoals het VNV inzette op de provinciale cultuurdiensten om de centrale invloed van de SS/DeVlag te bestrijden, zocht De Pillecyn in de laatste oorlogsjaren zijn heil in organische, volksverbonden (en VNV-verbonden) lokale cultuurnetwerken zoals De Meivisch in 'zijn' Scheldeland. De Meivisch legde veel nadruk op het eigen karakter van de Vlaamse cultuur en op het niet-verknecht zijn, maar tevens op de band met de Germaanse cultuur. In Vlaams-Brabant startte hij in 1944 met het Cultuurverbond voor Brabant een gelijkaardig initiatief – dat, in tegenstelling tot De Meivisch, door de oorlogsomstandigheden nooit echt van de grond kwam. Die cultuurkringen zijn een voorafspiegeling van de netwerken van solidariteit die voormalige collaborateurs in de repressietijden zullen vormen. Zo zal een groot deel van het Meivisch-netwerk in de jaren vijftig samenkomen tijdens de jaarlijkse Scheldevaarten van De Pillecyns uitgeverij De Clauwaert.

De Pillecyn incorporeerde de naderende implosie en de hem inspirerende waarde van het offer van een mislukte revolutie in zijn in 1943 aangevatte roman *Jan Tervaert* over de in VNV-kringen mythische Boerenkrijg. Die roman kan gezien worden als het geestelijke vervolg op *De Soldaat Johan*. Ook in *Jan Tervaert* falen de hoofdpersonages in hun strijd om hun volk en streek te ontvoogden van vreemde, buitenlandse machten. Ze geloven echter dat ze via hun heroïsche ondergang het vuur van verzet en zelfbestuur aan volgende generaties doorgeven. Daarmee leverde de schrijver De Pillecyn een literaire vertaling van de toespraak van zijn acoliet en VNV-schepen De Poortere op de allerlaatste nationale Cultuurdag in 1944 in een deels in puin gelegd Mechelen: *"De geschiedschrijvers moeten in de toekomst kunnen te boek stellen, dat wij ons op deze beslissende ogenblikken bewust zijn geweest van onze traditionele kracht om in de eerste plaats ons eigen zelf te zijn (...)."*[173]

De Pillecyns evolutie van de jaren twintig tot de bevrijding maakt hem tot een uitgesproken voorbeeld van de Frontgeneratie die jaren het antimilitarisme preekte en probeerde het bloedoffer van hun kameraden om te zetten in Vlaamse rechten en autonomie. Een romantisch wereldbeeld, politieke en persoonlijke frustraties met een stugge Belgische democratie, maakten De Pillecyn (en heel wat van zijn oude Frontkameraden) vatbaar voor de lokroep van de Nieuwe Orde die ze in Vlaanderen mee hielpen opbouwen om er daarna mee te worstelen. Een cruciale vraag blijft hoe een fervent antimilitarist en antikolonialist zoals de fijnzinnige auteur De Pillecyn zodanig kon radicaliseren dat hij mee wilde bouwen aan een nieuwe Orde. Daarop moet een volledige biografie over De Pillecyns leven meer licht werpen.

173 *Volk en Staat*, 8 juli 1944.